

Εμμανουήλ Τάκας

Ερευνητής του Advanced Media Institute

ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ;

Γνωσιακές Μεροληψίες στην Απόδοση Αιτιότητας

Οι Στρεβλώσεις στην Ακούσια Χρήση της Αιτιώδους Συσχέτισης

Επισκόπηση Θεωρίας

**ADVANCED
MEDIA
INSTITUTE**

Εφαρμοσμένη Έρευνα
στην Επικοινωνία
και τη Δημοσιογραφία

**Advanced Media Institute, Λευκωσία
Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου**

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2015

Εμμανουήλ Τάκας

Ερευνητής του Advanced Media Institute

ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ;

Γνωσιακές Μεροληψίες στην Απόδοση Αιτιότητας

Οι Στρεβλώσεις στην Ακούσια Χρήση της Αιτιώδους Συσχέτιση

Επισκόπηση Θεωρίας

Occasional Paper No 1

**ADVANCED
MEDIA
INSTITUTE**

Εφαρμοσμένη Έρευνα
στην Επικοινωνία
και τη Δημοσιογραφία

Advanced Media Institute, Λευκωσία

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σεπτέμβριος 2015

Το Advanced Media Institute, Εφαρμοσμένη Έρευνα στην Επικοινωνία και τη Δημοσιογραφία, είναι Σωματείο Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα, με έδρα την Κύπρο. Συνδέεται με το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών (ΜΠΣ) *Επικοινωνία και νέα Δημοσιογραφία* του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου (ΑΠΚΥ) σε επίπεδο υποστήριξης ερευνητικών έργων, καθώς και εξειδικευμένης επιμόρφωσης και επιστημονικής & επαγγελματικής κατάρτισης των υφιστάμενων και δυνητικών σπουδαστών του, καθώς και των αποφοίτων του.

Το Ινστιτούτο φιλοδοξεί να εξελιχθεί σε πρότυπο Διεθνές Κέντρο εις βάθος παραγωγής και διάχυσης της επιστημονικής γνώσης, καθώς και επαγγελματικής κατάρτισης, με καινοτόμες πρωτοβουλίες και δράσεις, στους τομείς της σύγχρονης Επικοινωνίας και νέας Δημοσιογραφίας στον 21ο αιώνα.

Κύριοι στόχοι του είναι η συμβολή στην παραγωγή πρωτότυπης και εφαρμοσμένης έρευνας στους τομείς της Επικοινωνίας και της νέας Δημοσιογραφίας και η συμβολή στην περαιτέρω ανάπτυξη του χώρου της Επικοινωνίας και της Νέας Δημοσιογραφίας μέσω της προσφοράς εκπαιδευτικών πακέτων και υπηρεσιών συμβουλευτικής υποστήριξης, αλλά και της διοργάνωσης εκδηλώσεων, σεμιναρίων, διαλέξεων και παραγωγής έντυπων και ψηφιακών εκδόσεων πολυμεσικού και διαδραστικού χαρακτήρα.

Διοικητικά αποτελείται από το Επταμελές Εκτελεστικό Διοικητικό Συμβούλιο, το Πενταμελές Τιμητικό Συμβούλιο και το Επιστημονικό Συμβούλιο, με επικεφαλής την Ακαδημαϊκή Υπεύθυνη και Καθηγήτρια του Μ.Π.Σ. Επικοινωνία και νέα Δημοσιογραφία του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, κ. *Σοφία Ιορδανίδου* (sofia.iordanidou@ouc.ac.cy)

Το **Advanced Media Institute** δραστηριοποιείται στους εξής τρεις πυλώνες:

- α) Πρωτογενής και εφαρμοσμένη έρευνα,
- β) εξειδικευμένη ad hoc επιμόρφωση και
- γ) οργάνωση, παραγωγή και διαχείριση υπηρεσιών και εκπαιδευτικού υλικού.

Ιστοσελίδα Academia: <https://ouc.academia.edu/AdvancedMediaInstitute> (Advanced Media Institute)

Copyright ©2015 για την Ελληνική Γλώσσα: *Εμμανουήλ Τάκας* (manostakas@gmail.com) και *Advanced Media Institute*, Λευκωσία.

ISBN: 978-960-93-7445-3

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Περίληψη	7
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1: Ο άνθρωπος «επιστήμονας»	11
1.1. Fritz Heider: Ο αφελής ψυχολόγος	11
1.2. Jones και Davis: Θεωρία επαγωγικών αντιστοιχιών	13
1.3. Harold Kelley: Το μοντέλο της Συνδιακύμανσης	15
1.4. Bernard Weiner – Ο άνθρωπος «δικαστής»	18
Κεφάλαιο 2. Ο άνθρωπος «γνωσιακός τσιγκούνης»	23
2.1. Ευρετική και Αντιπροσωπευτικότητα	24
2.2. Ευρετική και Διαθεσιμότητα	26
2.3. Ευρετική και Σκέψη: Δύο συστήματα	28
2.4. Γνωσιακός χάρτης (cognitive map)	30
2.5. «Αφελής επιστήμονας» ή «γνωσιακός τσιγκούνης»;	33
Κεφάλαιο 3: Μεροληψίες κατά την απόδοση αιτιότητας	35
3.1. Μεροληψία δρώντα/παρατηρητή (actor/observer bias)	35
3.2. Θεμελιώδες Σφάλμα Απόδοσης	37
3.3. Αυτοεξυπηρετική Μεροληψία	40
3.4. Ομαδοεξυπηρετική Μεροληψία	41
3.5. Ψευδαίσθηση Κοινωνικής Ομοιότητας	43
Επίλογος - Συζήτηση	45
Λεξικό ορολογίας	47
Βιβλιογραφία	51

Περίληψη

Στόχος της παρούσας δημοσίευσης αποτελεί η διερεύνηση της θεωρίας απόδοσης αιτιότητας ως καθημερινή και αυτόματη διαδικασία ερμηνείας του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η μελέτη των παραγωγικών αιτιών αποκαλύπτει δύο θέματα: Πρώτον, σε επίπεδο μη εμπρόθετης επικοινωνίας, τις ομάδες στις οποίες ανήκει κάποιος και δεύτερον, σε επίπεδο εμπρόθετης επικοινωνίας τις στρατηγικές διαχείρισης της ερμηνείας των καταστάσεων. Η διαλεκτική ανάμεσα σε αυτά τα δύο αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι δράσεις της στρατηγικής επικοινωνίας ενισχύουν ή αποδομούν ταυτότητες και έννοιες. Επιπροσθέτως, εξετάζονται οι γνωσιακές διαδρομές κατά την απόδοση αιτιότητας, η έννοια του γνωσιακού χάρτη και της ευρετικής καθώς και οι εγγενείς μεροληψίες.

Abstract

Aim of this occasional paper is to explore the role of attribution theory as a daily, automated process of understanding and evaluating the social environment. The study of causal relationships reveals two issues: First, on a non-intentional level of communication, the groups, in which one belongs and secondly, at the level of intentional communication, strategies of managing and interpreting situations. The dialectic between these two aspects reveals the way that actions of strategic communication enhance or degrade identities and meanings. Additionally, the cognitive routes during attribution judgements are explored, as well as the terms “cognitive map”, heuristics and “cognitive biases”.

Εισαγωγή

Γιατί ένας άνθρωπος συμπεριφέρεται έτσι; Ποιος ευθύνεται για το «σκάνδαλο της Siemens»; Ποιος φταίει για την οικονομική κρίση στην Ελλάδα; Γιατί κάποιοι άνθρωποι είναι πλούσιοι και κάποιοι φτωχοί; Ποιος φταίει σε περίπτωση έντονων κοινωνικών αναταραχών; Τα ερωτήματα αυτά αποτελούν μερικά από τα πολλά καθημερινά ερωτήματα που θέτει ένα άτομο, τόσο σχετικά με την προσωπική του ζωή όσο και με τον ευρύτερο κοινωνικό του περίγυρο.

Για να απαντηθεί, ωστόσο, το ερώτημα «τις πταίει;» χρειάζονται πληροφορίες. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνονται και χρησιμοποιούνται αυτές οι πληροφορίες αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην κατανόηση των ατομικών και κοινωνικών εσωτερικών διαδικασιών, που οδηγεί στη δημιουργία της κοινωνικής μας ταυτότητας και συμπεριφοράς.

Η μελέτη της απόδοσης αιτιότητας εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής νόησης (Crisp & Turner 2010:39), υπό την έννοια της διερεύνησης του τρόπου αποκωδικοποίησης, ερμηνείας, μνήμης και χρήσης πληροφοριών του ατόμου σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Η απόδοση αιτιότητας παρατηρείται τόσο σε ατομικό/διαπροσωπικό επίπεδο, όσο και σε ευρύτερο επίπεδο, όπως από τα Μέσα Ενημέρωσης, τον πολιτικό λόγο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Η συγκεκριμένη επισκόπηση θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων, αναφορικά με την απόδοση αιτιότητας και τις εγγενείς μεροληψίες, παρουσιάζει την ιστορική και εννοιολογική εξέλιξη των σχετικών όρων αλλά και τη διεύρυνση του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε πληθώρα επιστημονικών πεδίων.

Κεφάλαιο 1

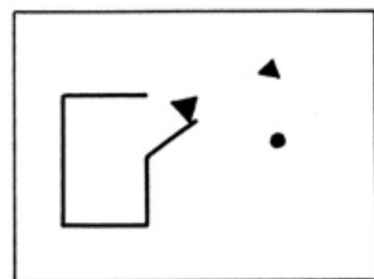
Ο άνθρωπος «επιστήμονας»

Η πρώτη προσπάθεια συστηματικής ανάλυσης της διαδικασίας απόδοσης αιτιών παρουσιάζεται στο έργο του Heider (1958), όπου μελετήθηκε η διαδικασία ερμηνείας της συμπεριφοράς, που χρησιμοποιούν τα άτομα στις μεταξύ τους σχέσεις. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα άτομα εμφανίζουν δύο βασικές ανάγκες: (α) να δημιουργήσουν μια συνεκτική ερμηνεία του κοινωνικού κόσμου και (β) να αποκτήσουν έλεγχο του περιβάλλοντός τους (Heider, 1958:5-7). Ερμηνεύοντας, δηλαδή, τις συμπεριφορές των άλλων, το άτομο αποζητά σταθερότητα, καθώς και τη δυνατότητα πρόβλεψης και ελέγχου, ώστε να συνδέσει ένα φαινόμενο ή μια συμπεριφορά με τα παραγωγικά του αίτια. Με αυτό τον τρόπο το άτομο χρησιμοποιεί λογικές μεθόδους ώστε να ελέγχει την υπόθεσή του περί παραγωγικών αιτιών μιας συμπεριφοράς, καθώς μέσω αυτής δημιουργείται νοηματοδότηση.

1.1. Fritz Heider: Ο αφελής ψυχολόγος

Κατά τον Heider (1958:20; 22-24, επίσης Malle, 2004:7· Ξενικού, 2008:418) η απόδοση αιτιών άπτεται άμεσα με την έννοια της «αντίληψης», τις αρχές δηλαδή που ενώνουν τη σύνθεση του ερεθίσματος (συμπεριφοράς) που παρουσιάζεται στον παρατηρητή, με την κατανόηση της ίδιας της σύνθεσης. Η απόδοση αιτιότητας, επομένως, μιας συμπεριφοράς από έναν παρατηρητή, εξαρτάται από την αντίληψη που διαθέτει ο τελευταίος τόσο σε σχέση με τον δρώντα, όσο και με το περιβάλλον, στο οποίο παρατηρείται η συμπεριφορά.

Η αναζήτηση αυτή αποτυπώθηκε με πειραματικό τρόπο από τους Heider & Simmel¹, οι οποίοι παρουσίασαν στους συμμετέχοντες γεωμετρικά σχήματα, τα οποία κινούνταν προς διάφορες

Εικόνα 1: Τα γεωμετρικά σχήματα του σχεδιασμού των Heider & Simmel, στα οποία αποδόθηκαν συγκεκριμένα κίνητρα.

1. Ο.α. Heider (1958:32)

κατευθύνσεις. Οι συμμετέχοντες απέδωσαν την κίνηση των σχημάτων σε συγκεκριμένα κίνητρα, π.χ. «το μεγάλο κινείται προς το σπίτι, ανοίγει την πόρτα, μπαίνει στο σπίτι και κλείνει την πόρτα», «το μεγάλο κυνηγάει το μικρό γύρω από το σπίτι» κ.ο.κ. Διαπιστώθηκε, δηλαδή, η τάση να περιγραφεί η κίνηση με βάση τις ανθρώπινες τάσεις και κίνητρα σε άψυχα όντα (Heider & Simmel, 1944:245· Eberly και συν., 2011:731· Ξενικού, 2010:398· Myers, 2010:101· Crisp & Turner, 2010:39).

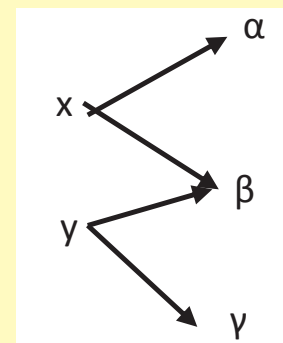
Ο Heider (1958:5) εισήγαγε τον όρο «κοινή ψυχολογία» (common-sense psychology) ή «ψυχολογία του αφελούς» (naïve psychology) (επίσης Schwartz, 2008:32· Ξενικού, 2008:398) για να περιγράψει τη διαδικασία ερμηνείας του μη επιστήμονα ψυχολόγου των συμπεριφορών των άλλων. Η μελέτη της «κοινής ψυχολογίας» παρουσιάζει ενδιαφέρον, επειδή επηρεάζει τη συμπεριφορά μας έναντι των άλλων ανθρώπων στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και οδηγεί σε διεργασίες κοινωνικής απόδοσης της συμπεριφοράς (Heider, 1958:5).

Η απόδοση αιτιών στην «κοινή ψυχολογία» διέπεται από δύο βασικές αρχές: Πρώτον, της «οικονομίας της ερμηνείας» και δεύτερον, της «εμπέδωσης». Σύμφωνα με την πρώτη, όταν παρουσιάζονται ταυτόχρονα δύο ερμηνείες για ένα γεγονός, επιλέγεται αυτή, η οποία είναι λιγότερο περίπλοκη (Heider 1958:54). Επομένως, το άτομο επιλέγει αυτή την αιτιακή διαδρομή, που του φαίνεται περισσότερο οικεία και ευκολότερα προσβάσιμη.

Παράδειγμα 1

Ας υποθέσουμε ότι μια συμπεριφορά x είναι αμφίσημη, δηλαδή μπορεί να ερμηνευθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους, α ή β . Κατά τον ίδιο τρόπο, και η συμπεριφορά y μπορεί να ερμηνευθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους, β ή γ .

Εάν το x και το y εμφανιστούν ταυτόχρονα, τότε μπορούν να ερμηνευθούν με την υπόθεση «υπάρχει το β » ή με την υπόθεση «υπάρχουν το α και το γ ». Η πρώτη υπόθεση είναι πιο «οικονομική», ενώ η δεύτερη υπονοεί δύο διαφορετικές μεταβλητές.

Η δεύτερη, η αρχή της «εμπέδωσης», αναφέρεται στη διαδικασία ενσωμάτωσης του περιβάλλοντος σε ένα ερέθισμα. Με αυτό τον τρόπο, η νοηματοδότηση του ερεθίσματος παράγεται συχνά ως το αποτέλεσμα της ευρύτερης ζύμωσης με το περιβάλλον (Heider, 1958:53). Ως εκ τούτου, ορίζοντας το περιβάλλον, ενδέχεται η ερμηνεία του ερεθίσματος που περικλείεται σε αυτό, να αλλάζει χροιά, οδηγώντας σε διαφοροποίηση των πεποιθήσεων του ατόμου. Επομένως, η αιτιότητα μιας πράξης ή ενός ερεθίσματος εξαρτάται από δύο «σύνολα παραγόντων»: α) τους ατομικούς (εσωτερικά αίτια) και β) τους περιβαλλοντικούς (εξωτερικά αίτια) (Heider, 1958:82). Έτσι, τα άτομα ως παρατηρητές, τείνουν

να αποδίδουν αιτιότητα επιλέγοντας περισσότερο τα εσωτερικά προς τον δρώντα παρά τα εξωτερικά αίτια, καθώς υποτιμάται η επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων (Heider, 1958:171-173).

Η παρατήρηση αυτή αποτέλεσε έναν από τους βασικούς όρους στις θεωρίες απόδοσης: το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης (Passer & Smith, 2009:625· Myers, 2010:103), το οποίο οφείλεται στο γεγονός ότι το άτομο παρατηρεί τους άλλους από διαφορετική οπτική από εκείνη που παρατηρεί τη δική του συμπεριφορά (Myers, 2010:106).

1.2. Jones και Davis: Θεωρία επαγωγικών αντιστοιχιών

Βασισμένοι στη θεωρία του Heider, οι Jones & Davis (1965:223) διατύπωσαν τη «**θεωρία των επαγωγικών αντιστοιχιών**», σύμφωνα με την οποία, όταν τα άτομα προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα αίτια μιας συμπεριφοράς, τείνουν να βγάζουν συμπεράσματα για την προσωπικότητα του δρώντος.

Παράδειγμα 2

Υποθέστε ότι παρατηρείτε τη συνεργασία δύο ατόμων (Α και Β). Ο παρατηρητής καταγράφει ότι ο Α δίνει εντολές στον Β, ελέγχει την επίδοσή του και είναι δυσαρεστημένος από την ποιότητα και την ποσότητα εργασίας του Β. Εάν ο Α και ο Β βρίσκονταν σε ελεύθερο περιβάλλον, ο παρατηρητής θα έτεινε να χαρακτηρίσει τον Β ως αλαζόνα και κυριαρχικό. Εάν όμως ο παρατηρητής ενημερωθεί ότι ο Α έχει δεχθεί σαφείς εντολές να εποπτεύσει το έργο, τότε δεν θα έτεινε να αποδώσει αίτια στην προσωπικότητα του Β αλλά στη φύση της εργασίας του.

Με αυτό το παράδειγμα, οι Jones και Davis θεώρησαν ότι το άτομο, όταν παρατηρεί τη συμπεριφορά του άλλου, τείνει να αντιστοιχίσει τη συμπεριφορά του δρώντος με κάποιο σταθερό χαρακτηριστικό του. Σε περίπτωση, δηλαδή, που διαπιστωθεί επιθετική συμπεριφορά, ο παρατηρητής τείνει να αποδώσει αιτιότητα στην επιθετικότητα του δρώντος ως σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του.

Το πρώτο επίπεδο της διαδικασίας αφορά το στάδιο απόδοσης πρόθεσης. Για να αποδοθεί, ωστόσο, στον δρώντα πρόθεση, θα πρέπει να απαντηθούν τα κάτωθι: α) αν γνώριζε ο δρών για τις συνέπειες της πράξης, β) αν είχε την ικανότητα να τη διαπράξει και γ) αν η πράξη ήταν αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογής του (Jones & Davis, 1965:227-228). Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει την αντιστοίχιση της συμπεριφοράς του δρώντος και της προδιάθεσής του, αφού στο πρώτο στάδιο καταλήξει ότι όντως υπήρξε προδιάθεση στον δρώντα. Η μετάβαση από την πράξη στη συμπεριφορά λειτουργεί επαγωγικά βάσει δύο αρχών: α) τα μη κοινά αιτιατά (non-common effects) και β) την κοινωνική επιθυ-

μητότητα (social desirability) (Jones & Davis, 1965:228· Ξενικού, 2008:400)· (Crisp & Turner, 2010:42).

Με την έννοια «μη κοινά αιτιατά», εννοούνται τα κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις διαθέσιμες εναλλακτικές αποφάσεις του δρώντος. Εάν όλες οι εναλλακτικές φέρουν κάποια χαρακτηριστικά ως κοινά, τότε αυτά δεν χρησιμοποιούνται κατά την απόδοση, η οποία αντιθέτως επικεντρώνεται στα διαφοροποιητικά στοιχεία των επιλογών (Jones & Davis, 1965:230-231). Για την καλύτερη κατανόηση της θεωρίας των μη κοινών αιτιατών, οι Jones & Davis (1965:225, 226) αναφέρουν το εξής παράδειγμα: Έστω ότι ένας νεαρός ψυχολόγος καλείται να επιλέξει ανάμεσα στο πανεπιστήμιο του Harvard και αυτό του Yale. **Κοινά αιτιατά** αποτελούν οι πληροφορίες ότι και τα δύο πανεπιστήμια έχουν εξαιρετική φήμη, καθώς και ότι τα δύο βρίσκονται στην ίδια γεωγραφική περιοχή. **Μη κοινά αιτιατά** αποτελούν οι πληροφορίες ότι το Yale βρίσκεται πιο κοντά στη Νέα Υόρκη, ενώ το Harvard δίνει περισσότερη έμφαση στην έρευνα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα κοινά αιτιατά δεν προσφέρουν πληροφορίες για την προσωπικότητα, τις προθέσεις ή και τα ενδιαφέροντα του δρώντος. Σε περίπτωση που ο φοιτητής επιλέξει το Harvard, τότε ο παρατηρητής μπορεί να εξάγει τα συμπεράσματα ότι ο φοιτητής ενδιαφέρεται για την έρευνα, δεν τον ενδιαφέρει τόσο πολύ να βρίσκεται κοντά σε μια μεγαλούπολη και επιπροσθέτως ενδέχεται να μην είναι τόσο κοινωνικός, αλλά να προτιμά να αφοσιωθεί στην έρευνα.

Με την έννοια «κοινωνική επιθυμητότητα» εννοείται ότι όταν η συμπεριφορά του δρώντος είναι σύμφωνη με τον αναμενόμενο κοινωνικό του ρόλο, τότε ο παρατηρητής δεν λαμβάνει πληροφορίες ικανές να τον βοηθήσουν στην κατασκευή της αιτιότητας (Jones & Davis, 1965:235, 236). Αντιθέτως, όταν δρα αντισυμβατικά τότε διευκολύνει τον παρατηρητή στην απόδοση αιτιότητας σε σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του δρώντος.

Έχοντας περιγράψει τη θεωρία επαγωγικών αιτιατών, οι Jones & Davis προχώρησαν στην αναφορά δύο ειδών μεροληψίας κατά τη διαδικασία αντιστοίχισης της συμπεριφοράς ενός δρώντος με σταθερά χαρακτηριστικά του.

Η πρώτη μεροληψία ονομάζεται «ηδονιστική σημασία» (hedonic relevance) και αναφέρεται στην επίδραση που έχει η πράξη του δρώντος στον παρατηρητή (Jones & Davis, 1965:237-240). Επιδράσεις που εκπληρώνουν τον στόχο του παρατηρητή έχουν θετική συσχέτιση, ενώ επιδράσεις που εμποδίζουν την εκπλήρωση του στόχου, αρνητική. Πιο συγκεκριμένα, για να διαθέτει μια επιλογή θετική ή αρνητική συσχέτιση θα πρέπει η αλγεβρική ισορροπία μεταξύ θετικών και αρνητικών επιδράσεων να διαφέρει από αυτή των μη επιλεχθέντων εναλλακτικών (Jones & Davis, 1965:237). Συνεπώς, σύμφωνα με τους ίδιους, η επιλογή θα πρέπει να αποδειχθεί θετική ή αρνητική στον παρατηρητή, άρα ο ίδιος θα μεροληπτήσει στην απόδοση αιτιότητας.

Η δεύτερη μεροληψία ονομάζεται προσωποκρατία (personalism) και ενεργοποιείται

όταν ο παρατηρητής θεωρεί ότι η επιλογή του δρώντος όχι μόνο έχει αρνητικές συνέπειες για τον παρατηρητή, αλλά πραγματοποιήθηκε εσκεμμένα για να τον βλάψει (Jones & Davis, 1965:247, 248· Ξενικού, 2008:402).

1.3. Harold Kelley: Το μοντέλο της Συνδιακύμανσης

Βασισμένος στη θεωρία του Heider, ο Kelley διατύπωσε το μοντέλο της Συνδιακύμανσης (co-variation) (Kelley & Michela, 1980:462-464, επίσης Crisp & Turner, 2010:47-50· Myers, 2010:102-104· Schwartz, 2008:32), το οποίο περιγράφει τις διαδικασίες οι οποίες οδηγούν τόσο σε εξωτερικά όσο και εσωτερικά παραγωγικά αίτια. Σύμφωνα με τον Kelley (1973:108), για να θεωρηθεί κάτι ως παραγωγικό αίτιο μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς, θα πρέπει να είναι παρόν, όταν η συμπεριφορά είναι παρούσα, και απόν, όταν η συμπεριφορά είναι απύσα. Από την πληθώρα πιθανών αιτιών επιλέγουμε εκείνη που παρουσιάζει υψηλή συνδιακύμανση με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, ενεργούμε, δηλαδή, όπως το μοντέλο του «αφελή επιστήμονα» του Heider.

Το μοντέλο της Συνδιακύμανσης ορίζει ότι οι καθοριστικοί παράγοντες για την απόδοση αιτιότητας σε εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες αποτελούν: η ομοφωνία (consensus), η συνέπεια (consistency) και η διακριτότητα (distinctiveness). Η **ομοφωνία** αναφέρεται στο κατά πόσο οι άλλοι συμμετέχοντες αντιδρούν το ίδιο σε σχέση με τον δρώντα. Υπάρχει **υψηλή ομοφωνία** όταν ο δρων λειτουργεί όπως η ομήγυρη, ενώ **χαμηλή** όταν υπάρχει διαφοροποίηση, επικεντρώνεται, δηλαδή, στο άτομο.

Η **συνέπεια** αφορά στο εάν ο δρων συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικές περιστάσεις σε βάθος χρόνου, επικεντρώνεται, δηλαδή, στις συνθήκες.

Τέλος, η **διακριτότητα** διαπιστώνεται με τη σύγκριση της συμπεριφοράς του ατόμου σε μια κατάσταση με άλλες καταστάσεις, εμφανίζεται, δηλαδή, μια γενίκευση ως προς τα υπάρχοντα ερεθίσματα. **Υψηλή διακριτότητα** σημαίνει ότι η παρατηρηθείσα συμπεριφορά σε μια κατάσταση διαφέρει ριζικά σε σχέση με άλλες καταστάσεις. Αντιθέτως, ο **χαμηλός διακριτικός χαρακτήρας** υποδηλώνει την σταθερή αντιμετώπιση και συμπεριφορά σε παρόμοιες συνθήκες.

Η παρουσία ή απουσία κάθε ενός από τους προαναφερθέντες παράγοντες έχει επίπτωση στην απόδοση της αιτιότητας σε εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες (Crisp & Turner, 2010:44· Baumeister & Bushman, 2011:139).

Η παρουσία ομοφωνίας, (εάν δηλαδή ο δρων λειτουργεί όπως όλοι οι άλλοι) μετατοπίζει την απόδοση αιτιότητας σε εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. στον κοινωνικό περίγυρο, στις περιστάσεις), ενώ η απουσία της σε εσωτερικούς παράγοντες του δρώντος.

Η παρουσία συνέπειας στρέφει προς εσωτερικούς παράγοντες αιτιότητας (ο δρων συ-

μπεριφέρεται με τον τρόπο αυτό βάσει των ατομικών του δομών), ενώ η απουσία της σε απόδοση αιτιότητας στις συνθήκες (εξωτερικούς παράγοντες).

Τέλος, η παρουσία διακριτότητας υποδηλώνει εσωτερικά αίτια, ενώ η απουσία της μεταφέρει τα αίτια σε εξωτερικούς παράγοντες (Myers, 2010:102-104).

Η διαγραμματική απεικόνιση του μοντέλου της Συνδιακύμανσης του Kelley (Πίνακας 1) συμβάλει στην κατανόηση της απόδοσης αιτιών βάσει της θεωρίας του.

Πίνακας 1: Ομοφωνία, Συνέπεια και Διακριτότητα κατά τον Kelley

Πληροφορία	Παράδειγμα	Απόδοση
Ομοφωνία Ο δρών και το κοινό συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο	Υψηλή Όλοι γελούν με μια συγκεκριμένη εκπομπή	Κατάσταση (Απόδοση σε εξωτερικά αίτια)
	Χαμηλή Μόνο ο Κώστας γελάει	Προδιάθεση (Απόδοση σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του Κώστα)
Συνέπεια Ο δρών συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικές περιστάσεις	Υψηλή Ο Κώστας γελάει κάθε φορά που παρακολουθεί αυτή την εκπομπή.	Προδιάθεση (Απόδοση σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του Κώστα)
	Χαμηλή Ο Κώστας σπάνια γελάει με αυτή την εκπομπή.	Κατάσταση (Απόδοση σε εξωτερικά αίτια)
Διακριτότητα Ο δρών συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια	Υψηλή Ο Κώστας γελάει μόνο όταν παρακολουθεί μια συγκεκριμένη κωμική σειρά	Κατάσταση (Απόδοση σε εξωτερικά αίτια)
	Χαμηλή Ο Κώστας γελάει διαρκώς και με οτιδήποτε	Προδιάθεση (Απόδοση σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του Κώστα)

Εάν όλοι γελούν με μια συγκεκριμένα εκπομπή, τότε η αιτιότητα αποδίδεται σε εξωτερικά χαρακτηριστικά, καθώς θεωρείται ότι ο Κώστας γελάει γιατί η εκπομπή είναι αστεία. Εάν ο Κώστας είναι ο μόνος που γελάει με τη συγκεκριμένη εκπομπή, τότε αποδίδεται αιτιότητα σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του ίδιου, δηλαδή, θεωρείται ότι ο Κώστας είναι ο τύπος ανθρώπου που γελάει πολύ. Επομένως παρατηρείται ότι αποδίδεται αιτιότητα βάσει συνδιακύμανσης.

Ο ίδιος ο Kelley (1973:113) στη συνέχεια αναγνωρίζει ότι το μειονέκτημα του συ-

γκεκριμένου μοντέλου αποτελεί το γεγονός ότι προϋποθέτει μεγάλο αριθμό παρατηρήσεων, και παράλληλα επισημαίνει ότι το μοντέλο αυτό θα έπρεπε να θεωρηθεί ως μέσο ερμηνείας περιορισμένου δείγματος από παρατηρήσεις. Στην πραγματικότητα, όμως, το άτομο συχνά δεν διαθέτει ούτε τον χρόνο ούτε το αναγκαίο κίνητρο ώστε να προβεί σε πολλαπλές παρατηρήσεις. Επομένως, η απόδοση αιτιότητας εκ μέρους του ενδέχεται να βασίζεται σε προηγούμενες εμπειρίες και να υποδηλώνει την παρουσία άλλων πιθανών αιτιών. Άρα, όταν το άτομο διαθέτει περιορισμένο χρόνο, εξηγεί τα γεγονότα βασισμένο στα αιτιώδη σχήματα.

Τα αιτιώδη σχήματα αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο το άτομο συσχετίζει πιθανά αίτια σε σχέση με ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα (Kelley, 1973:114· Malle, 2004:17· Ξενικού, 2008:406). Ο Kelley διέκρινε δύο τύπους αιτιωδών σχημάτων: α) το σχήμα των πολλαπλών ικανών αιτιών (multiple sufficient causes) και β) το σχήμα των πολλαπλών αναγκαίων αιτιών (multiple necessary causes) (Kelley, 1973:114-115).

Με την ενεργοποίηση του σχήματος των πολλαπλών ικανών αιτιών, ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα της παρουσίας πολλαπλών αιτιών, καθένα, όμως, εκ των οποίων είναι από μόνο του σε θέση να προκαλέσει το αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, η οικονομική δυσπραγία ενός ατόμου μπορεί να οφείλεται στην ευρύτερη οικονομική κατάσταση, στον χαμηλό μισθό του, στην περιορισμένη αγορά εργασίας κ.ο.κ. Το σχήμα των πολλαπλών ικανών αιτιών εμπεριέχει την αρχή της υποτίμησης (discounting principle) (Kelley, 1973:113-114), σύμφωνα με την οποία ο ρόλος ενός αιτίου στην πρόκληση του αποτελέσματος υποτιμάται εξαιτίας της παρουσίας ενός άλλου αιτίου. Για παράδειγμα, προκειμένου να ερμηνεύσει κάποιος την αδυναμία του στην εύρεση εργασίας, μπορεί να επιλέξει ως αίτιο την ευρύτερη οικονομική κατάσταση, υποτιμώντας ενδεχομένως το αίτιο ότι το ίδιο δεν προσπάθησε αρκετά. Το σχήμα των πολλαπλών αναγκαίων αιτιών απαιτεί την παρουσία και ταυτόχρονη επίδραση κάποιων αιτιών.

Επιπροσθέτως, εμπεριέχει την αρχή της μεγέθυνσης (magnitude), σύμφωνα με την οποία ο ρόλος ενός αιτίου υπερτιμάται, όταν παρεμβαίνει ένας ανασταλτικός παράγοντας (Kelley, 1973:115). Για παράδειγμα, η 9η Συμφωνία του Beethoven θεωρείται από τα κορυφαία έργα κλασικής μουσικής, η αξία του οποίου, όμως, μεγιστοποιείται όταν προστεθεί η πληροφορία της σχεδόν πλήρους κώφωσης του συνθέτη κατά τη σύνθεση του έργου ως ανασταλτικός παράγοντας.

Τέλος, το μοντέλο της συνδιακύμανσης του Kelley δεν επεξηγεί εάν η ομοφωνία, η συνέπεια και η διακρίσιμότητα κατέχουν ισόποση αξία στην απόδοση αιτιότητας. Έτσι, ο Schwartz (2008), ο οποίος εξέτασε τη διαχείριση κρίσεων υπό το μοντέλο του Kelley, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι τρεις αυτοί τύποι πληροφορίας δεν έχουν ίδια επίδραση στη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας. Στον πειραματικό του σχεδιασμό, η συνέπεια είχε μεγαλύτερη επίδραση από τη διακρίσιμότητα, ενώ η ομοφωνία είχε τη χαμηλότερη. Συμπεραίνεται, επομένως, ότι

τα άτομα χρειάζονται περισσότερες πληροφορίες για τα υπόλοιπα εμπλεκόμενα άτομα (για παράδειγμα, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά τους) ώστε να συμπεριλάβουν την ομοφωνία στην αιτιακή τους διαδικασία (Schwartz, 2008:48-50).

1.4. Bernard Weiner – Ο άνθρωπος «δικαστής»

Οι προσεγγίσεις των προαναφερθέντων ερευνητών εστιάστηκαν στη μεταφορά του ατόμου ως «επιστήμονα», όπου το άτομο συγκεντρώνει πληροφορίες με έναν λογικό τρόπο και με αυτή τη βάση προβαίνει στη λήψη απόφασης και την απόδοση αιτιότητας. Ο Weiner εστιάζεται στη μεταφορά του ατόμου ως «δικαστή» (Weiner, 2004:7). Για τον ίδιο οι μεταφορές χρησιμοποιούνται ώστε να επεξηγήσουν με κάτι ήδη γνωστό, κάτι άγνωστο. Για παράδειγμα, εάν ένα άτομο χαρακτηριστεί ως «βράχος», τότε αναμένεται από αυτό να δείξει σταθερότητα ακόμα και υπό στρεσογόνες καταστάσεις. Έτσι, ο Weiner χρησιμοποιεί τη μεταφορά του «δικαστή» κατά την απόδοση αιτιότητας, υπονοώντας ότι το ίδιο το άτομο κρίνει μια συμπεριφορά ως καλή ή κακή, σωστή ή λάθος, ηθική ή ανήθικη. Μια δεύτερη μεταφορά που χρησιμοποιεί είναι η ζωή είναι μια «αίθουσα δικαστηρίου» (Weiner, 2004:6) υπονοώντας την ύπαρξη ηθικών (και κατά συνέπεια συναισθηματικών) παραγόντων στην απόδοση αιτιότητας.

Παράδειγμα 3

Αναλογιστείτε το εξής σενάριο. Δίνετε ραντεβού με έναν φίλο σας στις 20.00 για να παρακολουθήσετε μια ταινία στον κινηματογράφο. Η ώρα είναι 20.15 και ο φίλος σας ακόμα δεν έχει εμφανιστεί. Εμφανίζεται τελικά στις 20.30! Μέχρι εκείνη την ώρα σας έχουν κατακλείσει πληθώρα συναισθημάτων. Μπορεί, για παράδειγμα, να υποθέσατε ότι μπορεί να είχε κάποιο αυτοκινητιστικό ατύχημα (καθώς είναι και κακός οδηγός!) ή ότι μπορεί να είχατε δώσει άλλη ώρα ραντεβού ή σε άλλο σημείο! Ή επίσης μπορεί να νοιώσατε θυμό, γνωρίζοντας ίσως ότι ο φίλος σας αργεί στα ραντεβού του συχνά.

Ο φίλος σας τελικά εμφανίζεται και του ζητάτε το λόγο της αργοπορίας του. Εκείνος απαντά «περπατούσα αργά και ήταν μακρινή η διαδρομή». Πολύ πιθανό να θεωρήσετε τον φίλο σας υπεύθυνο που καθυστέρησε και να σκέφτεστε ότι είναι η τελευταία φορά που δίνετε ραντεβού μαζί του! Εκείνος όμως προσθέτει: «Η αδερφή μου είχε ένα πολύ άσχημο αυτοκινητιστικό ατύχημα και χρειαζόμουν χρόνο να συνέλθω. Παράλληλα δεν ήθελα να χάσω και το ραντεβού μας και να το ακυρώσω τελευταία στιγμή». Η απόδοση αιτιότητας ξαφνικά αλλάζει...

Η μεταφορά της ζωής ως αίθουσα δικαστηρίου θέτει δεδομένο ότι δρούμε σαν δικαστές και η ηθική εμπλέκεται διαρκώς με την καθημερινή κοινωνική μας ζωή, καθώς υπό

το πρίσμα ηθικών κανόνων κρίνουμε τη συμπεριφορά άλλων (Weiner, 2004:7).

Η προσέγγιση του Weiner εστιάστηκε στην απόδοση αιτιότητας του ατόμου, σε περίπτωση αποτυχίας ή επιτυχίας ενός εγχειρήματος και εκτυλίσσεται σε δύο επίπεδα. Κατά το πρώτο επίπεδο (Weiner, 1986:79-115), μελετάται η απόδοση αιτιότητας βάσει προσδοκιών (goal expectations) και κατά το δεύτερο (Weiner, 1986:117-154), βάσει συναισθηματικών αντιδράσεων (emotional reactions). Σύμφωνα με τη θεωρία του, το άτομο πρώτα αξιολογεί εάν υπήρξε αποτυχία ή επιτυχία και στη συνέχεια βιώνει αντίστοιχα αρνητικά ή θετικά συναισθήματα βασισμένα στην επιλογή των αιτιών που οδήγησαν στην επιτυχία ή την αποτυχία.

Στο πρώτο επίπεδο, ο Weiner (1986:127, 135, 153) θεωρεί ότι καθοριστικοί παράγοντες στην απόδοση αιτιότητας είναι: α) η έδρα αιτιότητας (locus), β) η σταθερότητα (stability) και γ) η δυνατότητα ελέγχου (controllability)².

Η **έδρα αιτιότητας** ερμηνεύει αν ένα αίτιο κατηγοριοποιείται ως εσωτερικό ή ως εξωτερικό. Εάν, για παράδειγμα, η μια συμπεριφορά αποδίδεται στην ίδια την προσωπικότητα του δράντα ή σε περιβαλλοντικούς παράγοντες και συγκυρίες.

Η **σταθερότητα** εξετάζει αν ένα αίτιο εμφανίζεται σταθερά και είναι σχετικά αμετάβλητο ή ασταθές και μεταβλητό στον χρόνο. Για παράδειγμα, εάν η ίδια συμπεριφορά έχει παρατηρηθεί σε πολλές ακόμα συγκυρίες και περιστάσεις ή εάν αποτελεί μια τυχαία και μοναδική έκφανση.

Τέλος, η **δυνατότητα ελέγχου** διασαφηνίζει αν το αίτιο για την επιτυχία ή την αποτυχία βρίσκεται στον έλεγχο του δράντος ή στον έλεγχο κάποιου άλλου ατόμου.

Σημαντική παράμετρος στη διερεύνηση της απόδοσης αιτιότητας αποτελεί και η μετατόπιση της έδρας αιτιότητας. Οι Samaras & Takas (2015) (βλ. επίσης Τάκας, 2015) μελέτησαν την απόδοση αιτιότητας αναφορικά με την υπαγωγή της Ελλάδας στο Μνημόνιο II. Αναλύοντας τον κοινοβουλευτικό λόγο από τα επίσημα πρακτικά, κωδικοποιήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν, μεταξύ άλλων, οι έδρες αιτιότητας, η σταθερότητα και η απόδοση αιτιότητας σε εσωτερικά ή εξωτερικά χαρακτηριστικά σε τρία επίπεδα [εσωτερική/εξωτερική σε σχέση α) με την ίδια την έδρα, β) με το πολιτικό κόμμα που ανήκε ο ομιλητής και γ) με τη χώρα]. Παράλληλα, το ίδιο το Μνημόνιο II κωδικοποιήθηκε ξεχωριστά, ως εξωτερικός μεν παράγοντας, ο οποίος εσωτερικοποιήθηκε μέσω της κοινοβουλευτικής διαδικασίας.

Από την ανάλυση προέκυψε ότι όλα τα πολιτικά κόμματα απέδωσαν αιτιότητα σε εσωτερικά ως προς τη χώρα αίτια, ενώ ο τότε πρωθυπουργός *Λουκάς Παπαδήμος* εστίαστηκε κυρίως στο Μνημόνιο II. Συνολικά, το 64% των αποδόσεων αιτιότητας για την κατάσταση της Ελλάδας επικεντρώθηκαν σε εσωτερικά ως προς τη χώρα αίτια, το 13%

2.. Βλ. επίσης Hogg & Vaughan (2010:45,45), Ξενικού (2008:411).

σε εξωτερικά ενώ το υπόλοιπο 23% συγκεντρώθηκε γύρω από το ίδιο το Μνημόνιο II. Η μετατόπιση της έδρας αιτιότητας αποκαλύπτει τον τρόπο που δημιουργείται η έννοια της ταυτότητας του εκάστοτε πολιτικού προσώπου, καθώς και αν τελικά αυτή συγκροτείται υπό όρους κομματικού ή εθνικού συμφέροντος.

Ο Arceneaux (2003:71) συνέδεσε την απόδοση αιτιότητας μιας κυβέρνησης σε περίπτωση οικονομικής κρίσης, υποστηρίζοντας ότι η απόδοση αιτιότητας παρεμβαίνει στη σχέση οικονομικής αντιξοότητας και ψήφου. Όσοι επέρριπταν ευθύνη στην κυβέρνηση για την οικονομική κρίση, θεωρούσαν, δηλαδή, ότι υπήρχε δυνατότητα ελέγχου, είχαν περισσότερες πιθανότητες να θεωρήσουν την οικονομική τους κατάσταση υπό όρους πολιτικών όρων και να οδηγηθούν στην ψήφο. Αντιθέτως, όσοι δεν θεωρούσαν υπεύθυνη την κυβέρνηση για την οικονομική τους κατάσταση έτειναν να απομακρύνονται από τη διαδικασία της ψήφου, όσο η οικονομική τους κατάσταση χειρότερευε. Επομένως, η οικονομική δυσπραγία μπορεί να λειτουργήσει είτε κινητοποιώντας είτε αποστασιοποιώντας τους δυνάμει ψηφοφόρους, ανάλογα με την –κατ’ αυτούς- αιτιότητα.

Τα αίτια, όμως, κατηγοριοποιούνται όχι μόνο με βάση τους καθοριστικούς παράγοντες τους αλλά και τις αιτιώδεις διαστάσεις τους, οι οποίες είναι (Weiner, 1986:17) (α) ικανότητα (εσωτερικό, σταθερό και μη ελεγχόμενο αίτιο), (β) προσπάθεια (εσωτερικό, ασταθές και μη ελεγχόμενο), (γ) δυσκολία έργου (εξωτερικό, σταθερό και μη ελεγχόμενο) και (δ) τύχη (εξωτερικό, ασταθές και μη ελεγχόμενο αίτιο). (Πίνακας 2).

Πίνακας 2: Εσωτερική και εξωτερική απόδοση αιτιότητας σε σταθερά και ασταθή αίτια

	Εσωτερικό		Εξωτερικό	
	Σταθερό	Ασταθές	Σταθερό	Ασταθές
Ελεγχόμενο	Τυπική προσπάθεια	Μη τυπική προσπάθεια	Συνεχής βοήθεια ή εμπόδιο από άλλους	Ασυνήθιστη προσπάθεια ή εμπόδιο από άλλους
Μη ελεγχόμενο	Ικανότητα	Προσπάθεια	Δυσκολία	Τύχη

Σημαντική προσθήκη στην θεωρία του Weiner (1986:80) αποτελεί η παραδοχή, ότι τα αίτια που επιλέγει ένα άτομο για να εξηγήσει την έκβαση του εγχειρήματος, αποτελούν κίνητρα (ή αντικίνητρα) για τη μελλοντική του δράση. Όταν για παράδειγμα το άτομο επιλέξει αίτια, τα οποία θεωρεί σταθερά, θα αναμένει την επανάληψη των αποτελεσμάτων του παρελθόντος. Εάν, δηλαδή, θεωρήσει ότι η επιτυχία ενός εγχειρήματος βασίστηκε στην ικανότητά του, τότε ενδεχομένως να προσδοκά ότι η ικανότητα αυτή θα αποτελέσει βασικό παράγοντα επιτυχίας σε ένα μελλοντικό εγχείρημα. Εάν η επιτυχία του εγχειρήματος ερμηνευθεί με βάση τον παράγοντα «τύχη», τότε πολύ πιθανό να μην

προσδοκείται η επιτυχία σε μελλοντικές προσπάθειες. Όπως ο ίδιος ο Weiner (1986:95) παρατηρεί, οι ανωτέρω παραδοχές αποτελούν αποτελέσματα πειραματικών, εργαστηριακών σχεδιασμών, επομένως εγείρεται το ερώτημα εάν αυτές συνάδουν με την καθημερινή πρακτική. Παρόλα αυτά, ο ίδιος (Weiner, 1986:95) θεωρεί ότι η σχέση σταθερότητας-προσδοκίας εμπεριέχει συσχέτιση, αποδεδειγμένη όχι μόνο από έρευνες πεδίου, αλλά και από το γεγονός ότι στα εργαστηριακά πειράματα εμφανίστηκαν τα ίδια αποτελέσματα, παρά τη χειραγώγηση των μεταβλητών.

Παράδειγμα 4

Έρχεστε αντιμέτωποι με έναν άστεγο άνθρωπο. Ενδέχεται να μπειτε στη διαδικασία διερεύνησης των αιτιών που τον οδήγησαν στην παρούσα κατάσταση. Εάν θεωρηθεί ότι η αιτία είναι εσωτερική προς τον άνθρωπο αυτό και υπό τον έλεγχό του (για παράδειγμα: τεμπελιά) τότε ο ίδιος θα θεωρηθεί υπεύθυνος για την θέση του και δεν θα δημιουργηθούν ισχυρά συναισθήματα συμπόνιας.

Στο δεύτερο επίπεδο της θεωρίας του Weiner (1986:119) υπαισέρχεται ο παράγοντας «συναίσθημα» - υπό γνωσιακής, όμως, προσέγγισης-, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο το άτομο «πιστεύει» ότι νιώθει. Η έκβαση ενός εγχειρήματος μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία ή την αποτυχία, συνοδευόμενη με θετικά ή αρνητικά συναισθήματα αντιστοίχως. Εάν το αποτέλεσμα είναι αρνητικό, απροσδόκητο ή σημαντικό, τότε ενεργοποιείται η διαδικασία απόδοσης αιτιότητας προς εξήγηση του αποτελέσματος. Η αιτιώδης διάσταση που θα επιλεγεί (έδρα αιτιότητας, σταθερότητα, δυνατότητα ελέγχου) εξαρτάται από τα συναισθήματα που συνοδεύουν την αιτία. Υπάρχει, για παράδειγμα, ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της έδρας αιτιότητας και του συναισθήματος της αυτοεκτίμησης (Weiner, 1986:131).

Η απόδοση της επιτυχίας σε εσωτερικά αίτια, όπως η ικανότητα, η προσπάθεια ή γενικότερα σε χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, επηρεάζει την αυτοεκτίμηση του ατόμου. Αντιθέτως, εάν επιλεγθεί η απόδοση σε εξωτερικά αίτια, τότε αυτά δεν έχουν κάποια επίδραση στην αυτοεκτίμηση.

Παράλληλα, η αιτιώδης διάσταση «σταθερότητα» μπορεί να προκαλέσει συναισθήματα αισιοδοξίας ή απαισιοδοξίας. Εάν, για παράδειγμα, η αρνητική έκβαση ενός εγχειρήματος αποδοθεί σε ασταθή αίτια, τότε ενισχύεται η αισιοδοξία. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν δηλαδή η αρνητική έκβαση αποδοθεί σε σταθερά αίτια, τότε ενδέχεται να παρατηρηθεί απαισιοδοξία έως και απελπισία (Weiner, 1986:153, 154).

Τέλος, η αιτιώδης διάσταση «δυνατότητα ελέγχου» μπορεί επιφέρει συναισθηματικές συνέπειες όπως θυμός, οίκτος, ενοχή, ντροπή (Weiner, 1986:153). Εάν ένα αρνητικό γεγονός ερμηνευθεί βάσει αιτιών, οι οποίες υπόκεινται στον έλεγχο του ατόμου, τότε εκείνο ενδέχεται να βιώσει ενοχή. Εάν όμως ερμηνευθεί βάσει αιτιών, οι οποίες δεν υπόκεινται στον έλεγχο του ατόμου, τότε εκείνο βιώνει ντροπή.

Επομένως εάν κάποιο άτομο θεωρήσει (ή οδηγηθεί να θεωρήσει) ότι το ίδιο φταίει για την αρνητική έκβαση των πραγμάτων, τότε εκείνο, ενδεχομένως βάσει ενοχής, να δεχθεί με λιγότερη αντίσταση τα αντίμετρα, ώστε να αντιμετωπιστεί η αρνητική έκβαση.

Μέχρι στιγμής έχει αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα λειτουργούν ως «αφελείς επιστήμονες», υπό την έννοια ότι έλκονται από τη σταθερότητα και την προβλεψιμότητα ενώ παράλληλα κατηγοριοποιούν τις συμπεριφορές των «άλλων» είτε σε εσωτερικούς παράγοντες υπό την μορφή των προδιαθέσεων, είτε σε εξωτερικούς παράγοντες υπό τη μορφή των ευρύτερων συνθηκών. Σύμφωνα με τη θεωρία των επαγωγικών αντιστοιχιών, μελετάται εάν και πόσο η παρατηρηθείσα συμπεριφορά ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής, εάν ήταν κοινωνικά επιθυμητή και εάν υπάρχει η έννοια της μοναδικότητας. Η συγκεκριμένη θεωρία, ωστόσο, επικεντρώνεται περισσότερο στην απόδοση αιτιότητας σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του δράντος. Σύμφωνα με το μοντέλο της συνδιακύμανσης του Kelley τα άτομα συνδυάζουν την ομοφωνία, τη συνέπεια και τη διακριτότητα ώστε να καταλήξουν σε εσωτερική ή εξωτερική απόδοση αιτιότητας. Τέλος, ο Weiner επικεντρώνεται στην έδρα αιτιότητας, στα σταθερά χαρακτηριστικά της και στη δυνατότητα ελέγχου, ενώ ταυτόχρονα υπεισέρχεται η έννοια του συναισθήματος στην απόδοση αιτιότητας. Στο Σχεδιάγραμμα 1 απεικονίζονται συνοπτικά οι μέχρι στιγμής θεωρίες απόδοσης αιτιότητας και έπεται η θεώρηση του ατόμου ως «γνωσιακού τσιγκούνη», περιγράφοντας την άρνηση του γνωσιακού συστήματος να δαπανήσει πόρους κατά τη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας.

Σχεδιάγραμμα 1: Συγκεντρωτική απεικόνιση των τριών βασικών θεωριών στην απόδοση αιτιότητας

Κεφάλαιο 2

Ο άνθρωπος «γνωστικός τσιγκούνης»

Με τη θεωρητική βάση απόδοσης αιτιότητας, όπως παρουσιάστηκε ανωτέρω –και κυρίως με την έννοια της «ψυχολογίας του αφελούς» του Heider– τίθεται το ζήτημα επεξεργασίας των εξωτερικών ερεθισμάτων, η οποία θα οδηγήσει στην απόδοση αιτιότητας και την ερμηνεία του ερεθίσματος. Παράλληλα, σύμφωνα με τον Weiner, συναισθήματα όπως ο φόβος, η αγάπη, το μίσος, η ζήλια δύνανται να εξηγήσουν τις περιπτώσεις παρέκκλισης από την ορθολογικότητα.

Οι Fiske & Taylor (1991) στο βιβλίο τους *Social Cognition* παρουσίασαν μια αντιθετική προσέγγιση στη γνωσιακή διαδικασία του ατόμου και κατ' επέκταση στην απόδοση αιτιότητας. Ενώ μέχρι τότε το άτομο θεωρούνταν ένας «αφελής επιστήμονας», ακολουθούσε δηλαδή μια ορθολογικότητα και μια λογική διαδικασία, οι Fiske & Taylor παρουσίασαν το άτομο ως «γνωσιακό τσιγκούνη» (cognitive miser) (βλ. επίσης Baumeister & Bushman, 2011:136), ο οποίος αρνείται να δαπανήσει γνωσιακούς πόρους και χρησιμοποιεί γνωσιακές συντομεύσεις ώστε να δαπανήσει λιγότερο χρόνο και κόπο.

Παράλληλα, οι Kahneman και Tversky (1974, 2014) τεκμηρίωσαν συστηματικά τα σφάλματα στη σκέψη και εντόπισαν τα ίχνη τους στην ατομική γνωσιακή δομή και όχι στην αλλοίωση της σκέψης εξαιτίας του συναισθήματος. Αυτά τα ίχνη εντοπίστηκαν στην έννοια της «ευρετικής».

Ανά πάσα στιγμή το άτομο είναι ικανό να επεξεργαστεί έναν συγκεκριμένο αριθμό πληροφοριών. Πέρα από αυτό το σημείο, οποιαδήποτε περαιτέρω προσθήκη οδηγεί σε υπερφόρτωση, όπου ζητείται από το γνωσιακό μας σύστημα να λειτουργήσει πέραν των δυνατοτήτων του. Καθώς το άτομο στην καθημερινότητά του έχει στη διάθεσή του ελάχιστο χρόνο να επεξεργαστεί την πληθώρα εξωτερικών ερεθισμάτων και πληροφοριών, του δημιουργείται ένα αίσθημα της αβεβαιότητας. Για να διευκολυνθεί η λήψη αποφάσεων αλλά και να ερμηνεύσει τον κοινωνικό περίγυρο, το άτομο δημιουργεί γνωσιακές συντομεύσεις (mental shortcuts) (Bower-Bir & D'Amico, 2012:2· Myers, 2013:92).

Σύμφωνα με τους Tversky και Kahneman (1974:1124) η κρίση του ατόμου επαφίεται σε έναν περιορισμένο αριθμό ευρετικών αρχών, οι οποίες περιορίζουν την πολυπλοκότητα των αποφάσεων. Ο Kahneman (2014:23) ονομάζει αυτή τη διαδικασία «διαισθητι-

κή σκέψη», η οποία εμπεριέχει δύο βασικές έννοιες: την αντιπροσωπευτικότητα και τη διαθεσιμότητα (Tversky & Kahneman, 1974· Baron & Branscombe, 2012· Kahneman, 2014).

2.1. Ευρετική και Αντιπροσωπευτικότητα

Συχνά το άτομο καλείται να απαντήσει σε ερωτήσεις υπό το πρίσμα των πιθανοτήτων, για παράδειγμα: «Πόσο πιθανό είναι η συμπεριφορά A να οφείλεται στο γεγονός B;» ή «Ποια η πιθανότητα το γεγονός A να πυροδοτήσει την συμπεριφορά A;». Για την απάντηση αυτών των ερωτημάτων το άτομο βασίζεται στην έννοια της «αντιπροσωπευτικότητας», δηλαδή, πόσο το A είναι αντιπροσωπευτικό του B (ή αντιστρόφως).

Παράδειγμα 5

Η Κατερίνα, σύμφωνα με μια φίλη της, είναι πολύ ντροπαλή και συνεσταλμένη, θέλει να βοηθά τους ανθρώπους, αλλά φαίνεται να ζει σε έναν δικό της κόσμο. Είναι εξαιρετικά εργατική και έχει ένα βαθύ πάθος για τη λεπτομέρεια.

Τι δουλειά θα μπορούσε να κάνει η Κατερίνα; Ποια είναι η πιθανότητα να είναι βιβλιοθηκάριος, γραμματέας, καθηγήτρια ή οδηγός ταξί; Σύμφωνα με την αντιπροσωπευτικότητα, τα άτομα θα απαντούσαν αναλογιζόμενοι πόσο θεωρούν ότι η Κατερίνα είναι αντιπροσωπευτικό (χαρακτηριστικό) παράδειγμα στο εκάστοτε εργασιακό στερεότυπο. Ένα από τα βασικά μειονεκτήματα, όμως, αυτής της διαδικασίας αποτελεί το γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε τη συχνότητα εμφάνισης των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών στον ευρύτερο πληθυσμό. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Κατερίνα φαίνεται στερεοτυπικά να εργάζεται ως βιβλιοθηκάριος, υπάρχουν πολύ περισσότερες γραμματείς (ή οδηγοί ταξί) από βιβλιοθηκάρους. Κατά την έννοια της «**αντιπροσωπευτικότητας**», το άτομο τείνει διαισθητικά να ερμηνεύει μια κατάσταση ή να αποδώσει αιτιότητα σε μια συμπεριφορά ανάλογα με την ατομική του κατηγορική νοητική αναπαράσταση, υπό την έννοια της τυπικότητας. Με την εμφάνιση, δηλαδή, ενός ερεθίσματος ή μιας συμπεριφοράς, το άτομο, μέσω νοητικών συντομεύσεων, κατηγοριοποιεί ανάλογα με τα τυπικά χαρακτηριστικά, που αποδίδει στην αντίστοιχη κατηγορία.

Επομένως, αυτό που θεωρεί το άτομο πιο πιθανό, έγκειται στην στερεοτυπική απεικόνιση που έχει το ίδιο για το συμβάν, τη συμπεριφορά ή το άτομο. Για παράδειγμα, το στερεότυπο ότι οι μουσουλμάνοι είναι βίαιοι ενεργοποιήθηκε έντονα μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους στην Αμερική. Έκτοτε, οι ειδήσεις «χτίζουν» την εικόνα του μουσουλμάνου ως έναν βίαιο υπερασπιστή της θρησκείας του, έτοιμο να εξαπολύσει επιθέσεις ανά

Εικόνα 2: Η ευρετική της αντιπροσωπευτικότητας ωθεί τη στερεοτυπική σύζευξη θρησκευτικών πεποιθήσεων και βίαιων πρακτικών.

πάσα στιγμή στον δυτικό κόσμο. Επομένως, στην ερώτηση «θεωρείτε τους Μουσουλμάνους βίαιους;» είναι πολύ πιθανό «διαισθητικά» να απαντήσει κάποιος «ναι», αγνοώντας τη συχνότητα εμφάνισης των βίαιων Μουσουλμάνων έναντι του συνολικού τους αριθμού. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν και οι Baron & Branscombe (2012:36), οι οποίοι παρατήρησαν ότι κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων ενάντια της δημιουργίας τζαμιού στη Νέα Υόρκη τα συνθήματα (για παράδειγμα: no mass murder Mosque at Ground Zero) αφορούσαν την ολότητα των Μουσουλμάνων αναπαράγοντας μια στερεοτυπική εικόνα (Εικόνα 2). Σύμφωνα με αυτή, όλοι οι Μουσουλμάνοι κρίνονται με όρους υποθετικής ομοιότητάς τους με τους δράστες της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Υπό την ευρετική της αντιπροσωπευτικότητας, αγνοείται η στάση, περίπου, ενός δισεκατομμυρίου Μουσουλμάνων, οι οποίοι δεν εμπλέκονται σε τέτοιου είδους βίαιες πράξεις, ούτε συμφωνούν με αυτές.

Οι Tversky & Kahneman (1974:1125), θέλοντας να αναδείξουν το γεγονός ότι η ατο-

μική γνωσιακή διαδικασία δεν επηρεάζεται από το μέγεθος του δείγματος, προσφέρουν ένα επιπλέον παράδειγμα: «Μια συγκεκριμένη πόλη έχει δύο νοσοκομεία. Στο μεγαλύτερο νοσοκομείο γεννιούνται περίπου 45 παιδιά κάθε μέρα, ενώ στο μικρότερο, 15. Όπως γνωρίζετε περίπου το 50% όλων των παιδιών είναι αγόρια. Παρόλα αυτά το ακριβές ποσοστό ποικίλει ανάλογα τη μέρα. Μερικές φορές μπορεί να είναι υψηλότερο από 50%, μερικές φορές χαμηλότερο. Για μια περίοδο ενός έτους, και τα δύο νοσοκομεία κατέγραψαν τις μέρες στις οποίες το ποσοστό των αγοριών που γεννήθηκαν ήταν παραπάνω από 60%. Ποιο νοσοκομείο θεωρείτε ότι κατέγραψε τις περισσότερες ημέρες; Α) το μεγαλύτερο νοσοκομείο, Β) το μικρότερο νοσοκομείο, Γ) περίπου το ίδιο». Οι περισσότεροι ερωτώμενοι θεώρησαν ότι οι καταγραφές θα ήταν ισόποσα διαμοιρασμένες (Γ) ανάμεσα στα δύο νοσοκομεία. Η στατιστική θεωρία, όμως, θεωρεί ότι μεγαλύτερες αποκλίσεις θα παρατηρηθούν στο μικρότερο δείγμα, καθώς το μεγαλύτερο δείγμα είναι πολύ λιγότερο πιθανό να έχει μεγάλη απόκλιση από το 50%. Οι Tversky & Kahneman (1973) με μια σειρά πειραματικών σχεδιασμών ανέδειξαν παρόμοιες αναντιστοιχίες αναφορικά με στατιστικές έννοιες, όπως η συχνότητα (frequency), οι μεταθέσεις (permutations), οι συνδυασμοί (combinations), η παρέκταση (extrapolation) και τις διωνυμικές κατανομές (binomial distributions).

Έτσι, η απόδοση αιτιότητας θα μπορούσε να επηρεαστεί από την ευρετική της αντιπροσωπευτικότητας, ανάλογα με πόσο «τυπική» θεωρεί το άτομο την έδρα αιτιότητας, δημιουργώντας έτσι συνειρμούς που θα οδηγήσουν στην στερεοτυπική απεικόνιση της έδρας. Για παράδειγμα, εάν το άτομο θεωρεί ότι οι πολιτικοί της ίδιας του της χώρας είναι βαθιά διεφθαρμένοι, δύναται να υπερεκτιμά το ποσοστό διαφθοράς των πολιτικών μιας άλλης χώρας.

2.2. Ευρετική και Διαθεσιμότητα

Η «ευρετική της διαθεσιμότητας» αποτελεί έναν γνωσιακό κανόνα, βάσει του οποίου η κρίση του ατόμου εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα της πληροφορίας στη γνωσιακή του δομή (Tversky & Kahneman, 1974:1127· Myers, 2013:92,93· Kahneman, 2014:22). Εάν η εμφάνιση μιας συμπεριφοράς ή ενός ερεθίσματος ανασύρεται εύκολα από τη γνωσιακή δομή, τότε η συμπεριφορά ή το ερέθισμα θεωρείται «κοινό» (Tversky & Kahneman, 1974:1127· Myers, 2013:93). Για παράδειγμα, κάποιος θα μπορούσε να προβεί σε μια εκτίμηση περί του μεγέθους της διαφθοράς στο πολιτικό σύστημα μιας ξένης χώρας, ανάλογα με τη διαθέσιμη στη μνήμη του για την έκταση διαφθοράς στη χώρα του, καθώς αυτή η πληροφορία του είναι πιο οικεία. Σύμφωνα με τον Kahneman (2014:24) «οι άνθρωποι τείνουν να εκτιμούν τη σχετική σπουδαιότητα των ζητημάτων βάσει της ευκο-

λίας με την οποία τα ανασύρουν από τη μνήμη τους». Η παραδοχή αυτή ισχυροποιείται από γεγονός ότι μας απασχολούν θέματα τα οποία αναφέρονται συχνά από τα Μέσα Ενημέρωσης, ενώ για άλλα δεν έχουμε την ίδια επίγνωση. Έτσι, ουσιαστικά τα Μέσα προβάλλουν ό,τι εκείνα θεωρούν πιο σημαντικά, με συνέπεια οι λαμβάνοντες την ενημέρωση να τα ανακαλούν πιο εύκολα. Η θέση αυτή τεκμαίρεται και από την έρευνα των Lichtenstein κ.ά. (1978, βλ. επίσης Kahneman, 2014:220-221), όπου ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να σκεφτούν ζεύγη αιτιών θανάτου, για παράδειγμα, σακχαρώδης διαβήτης και άσθμα, εγκεφαλικό επεισόδιο και δυστύχημα, και να υπολογίσουν τον λόγο των δύο συχνότητων. Η έρευνά τους κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Τα εγκεφαλικά επεισόδια προκαλούν τους διπλάσιους θανάτους από όλα τα δυστυχήματα μαζί. Παρόλα αυτά το 80% των συμμετεχόντων θεώρησε ότι ο θάνατος από δυστύχημα είναι πιο πιθανός.
- Οι ανεμοστρόβιλοι θεωρήθηκαν πιο συχνή αιτία θανάτου από το άσθμα, αν και το τελευταίο προκαλεί 20 φορές περισσότερους θανάτους.
- Ο θάνατος λόγω δυστυχήματος κρίθηκε ότι συμβαίνει 300 φορές συχνότερα από τον θάνατο εξαιτίας του σακχαρώδη διαβήτη. Όμως, ο πραγματικός λόγος είναι 1 προς 4.

Από τα ανωτέρω αναδύεται η συλλογιστική ότι οι εκτιμήσεις των αιτιών θανάτου στρεβλώνονται από τη συχνότητα εμφάνισής τους στα Μέσα Ενημέρωσης.

Ο Kahneman (2014:209) παραθέτει ορισμένα επιπρόσθετα παραδείγματα ευρετικής διαθεσιμότητας:

- Τα διαζύγια των διασημοτήτων και τα ερωτικά σκάνδαλα των πολιτικών έλκουν περισσότερη προσοχή και τέτοια περιστατικά ανασύρονται στο νου με ευκολία. Έτσι, είναι πολύ πιθανό το άτομο να υπερβάλει σχετικά με τη συχνότητα των διαζυγίων των διασημοτήτων ή των ερωτικών σκανδάλων των πολιτικών.
- Τα δραματικά συμβάντα αυξάνουν προσωρινά τη διαθεσιμότητα της κατηγορίας τους. Ένα αεροπορικό δυστύχημα που προσελκύει έντονη δημοσιογραφική κάλυψη, ενδεχομένως να αλλάξει για κάποιο χρονικό διάστημα τα αισθήματά μας για την ασφάλεια των πτήσεων.
- Προσωπικά βιώματα, φωτογραφίες και ζωνρά παραδείγματα έχουν μεγαλύτερη διαθεσιμότητα σε σχέση με περιστατικά που συνέβησαν σε άλλους ή περιγράφηκαν με απλές λέξεις ή αποτυπώθηκαν με στατιστικές.

Συμπεραίνεται, επομένως, ότι η ευρετική της διαθεσιμότητας θα μπορούσε να επηρεάσει την απόδοση αιτιότητας, ανάλογα με την ευκολία που ανακαλούνται οι πληροφορίες

του ατόμου για την ερμηνεία μιας κατάστασης ή μιας συμπεριφοράς. Καθώς η εύκολη ανάκληση δημιουργεί μια αίσθηση γνωσιακής οικειότητας, σημαντικό ρόλο στην άμεση ανάκληση πληροφοριών έχει και η έννοια του «υπερτονισμού», ο οποίος μπορεί να εμφανιστεί είτε εξαιτίας της υψηλής επαναληψιμότητας ενός μηνύματος, είτε με τη ζωνρή οπτικοποίηση, και επιδρά στην εγκαθίδρυση ή δημιουργία νέων γνωσιακών δομών. Αυτή η κατάσταση γνωστικής ευκολίας (Kahneman, 2014:101-103) συνοδεύεται από θετικά συναισθήματα, καθώς δεν είναι κοπιώδης, αλλά δύναται να επηρεαστεί από αντιληπτικές πλάνες μέσω παραπλανητικών εγκαθιδρυμένων μηνυμάτων (Kahneman, 2014:104). Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει συνοπτικά τους ορισμούς και τα αντίστοιχα παραδείγματα της αντιπροσωπευτικότητας και της διαθεσιμότητας στην ευρετική.

Πίνακας 3: Αντιπροσωπευτική και διαθεσιμότητα στην ευρετική

Ευρετική	Ορισμός	Παράδειγμα
Αντιπροσωπευτικότητα	Η τάση να κρίνουμε την πιθανότητα ή συχνότητα ενός γεγονότος ή συμπεριφοράς αναλόγως εάν αυτό το γεγονός ή η συμπεριφορά θεωρείται «τυπικό».	Κατά τη ρίψη ενός νομίσματος οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν την σειρά «ΚΓΚΚΓΓΚΓΚΓ» πιο πιθανή από την «ΚΚΚΚΚΚΚΚΚΚ».
Διαθεσιμότητα	Η τάση να κρίνουμε την πιθανότητα ή συχνότητα ενός γεγονότος ή συμπεριφοράς από το κατά πόσο εύκολα η εμφάνιση μιας συμπεριφοράς ή ενός ερεθίσματος ανασύρεται από τη γνωσιακή δομή.	Οι άνθρωποι υπερεκτιμούν τη συχνότητα δραματικών γεγονότων (π.χ. ο θάνατος από αεροπορικό ατύχημα) και υποτιμούν τη συχνότητα λιγότερο δραματικών θανάτων (π.χ. κάπνισμα)

2.3. Ευρετική και Σκέψη: Δύο συστήματα

Η απόδοση αιτιότητας αποτελεί μια γνωσιακή διαδικασία, υπό την έννοια ότι απαιτείται παρατήρηση και ανάλυση συμπεριφορών και καταστάσεων, η κατανόησή τους και ακολουθεί η απόδοση αιτιότητας μέσω αιτιώδους συσχέτισης. Οι Stanovich & West

(2000:658) θεώρησαν ότι υπάρχουν δύο συστήματα σκέψης: το Σύστημα 1 και το Σύστημα 2.

Το πρώτο είναι αυτόματο, η λειτουργία του είναι συνήθως υποσυνείδητη, με ελάχιστη ή καθόλου προσπάθεια και καμία αίσθηση εκούσιου ελέγχου (βλ. επίσης Kahneman, 2014:39), συνδέει ιδιότητες αυτοματισμών, ευρετικής και δεν απενεργοποιείται κατά βούληση. Ο Kahneman ονομάζει αυτή τη σκέψη «διαισθητική» και χαρακτηρίζει το Σύστημα 1 ως «ακαταπόνητο δημιουργό των εντυπώσεων και των αισθημάτων που αποτελούν τις κύριες πηγές των έκδηλων πεποιθήσεων και των σκόπιμων επιλογών του Συστήματος 2» (Kahneman, 2014:51).

Το Σύστημα 2 είναι υπεύθυνο για τις νοητικές δραστηριότητες, για πολύπλοκους υπολογισμούς και συλλογισμούς, καθώς και για την προσοχή σε επίπονες νοητικές διαδικασίες (Stanovich & West, 2000:658· Kahneman, (2014:39).

Το Σύστημα 2 έχει την ικανότητα να μεταβάλλει τον τρόπο λειτουργίας του Συστήματος 1, μέσω προγραμματισμού των φυσιολογικά αυτόματων λειτουργιών της προσοχής και της μνήμης. Για παράδειγμα, καθώς στην Ελλάδα οδηγούμε στη δεξιά πλευρά του δρόμου, το Σύστημα 1 ευθύνεται για τη διατήρηση αυτού του οδηγικού μοτίβου, χωρίς ιδιαίτερη σκέψη, αυτόματα. Αν, όμως, επισκεφθούμε το Λονδίνο και νοικιάσουμε ένα αυτοκίνητο, η προτροπή του υπαλλήλου «οδηγείτε στην αριστερή πλευρά του δρόμου» προσελκύει την προσοχή του Συστήματος 2, το οποίο με τη σειρά του, μέσω διαρκούς προσπάθειας, ευθύνεται για τη διατήρηση του αγγλικού οδηγικού μοτίβου. Τα δύο αυτά Συστήματα δεν είναι αυτόνομα μεταξύ τους και διαρκώς αλληλεπιδρούν. Καθώς το Σύστημα 1 είναι μόνιμα σε αυτόματη λειτουργία, κάνει συνεχώς εισηγήσεις στο Σύστημα 2, εισηγήσεις σχετικά με εντυπώσεις, διαισθήσεις, προθέσεις, αισθήματα, τα οποία αν υποστηριχθούν εν τέλει από το Σύστημα 2, μετατρέπονται σε πεποιθήσεις και εκούσιες πράξεις (Kahneman, 2014:45).

Υπό τη λειτουργία των δύο αυτών συστημάτων, η αρχική θεωρητική προσέγγιση του Heider, καθώς και η εξέλιξη της θεωρίας της απόδοσης αιτιότητας των Kelley και Jones & Davis, φαίνεται να επαφίενται στη λειτουργία του Συστήματος 2. Θεωρείται δεδομένο ότι το άτομο εξετάζοντας την αιτιώδη συσχέτιση μεταξύ αιτίου και αιτιατού, καταβάλει επίπονη νοητική προσπάθεια και υπεισέρχεται σε πολύπλοκους συλλογισμούς κατά τη διαδικασία παρατήρησης μιας συμπεριφοράς. Παρόλα αυτά, τόσο η έλλειψη χρόνου, όσο και η ασφάλεια της οικειότητας που δημιουργεί το Σύστημα 1 οδηγούν σε γνωσιακά σφάλματα και μεροληψίες κατά την απόδοση αιτιότητας. Βασική αιτία αυτής της συμπεριφοράς αποτελεί η έννοια της προσοχής, η οποία σύμφωνα με τον Kahneman (2014:41) ελέγχεται και από τα δύο συστήματα. Το Σύστημα 1, ως ταχύ και αυτόματο, ενεργοποιείται και αποστέλλει πληροφορίες στο Σύστημα 2. Εάν οι πληροφορίες αυτές είναι σημαντικές για τον λαμβάνοντα, τότε ενεργοποιείται και το Σύστημα 2, το οποίο όμως

απαιτεί αυξημένες λειτουργίες επιβαρύνοντας τη γνωσιακή διαδικασία. Όσο περισσότερη προσοχή απαιτείται για την αποκωδικοποίηση και επεξεργασία των πληροφοριών –οι οποίες είναι σημαντικές στην απόδοση αιτιότητας–, τόσο λιγότερα ζητήματα μπορεί να επεξεργαστεί ταυτόχρονα το άτομο. Ο Kahneman (2014:43) θεωρεί ότι η έκφραση «δώσε προσοχή» αντιπροσωπεύει αυτή ακριβώς τη διαδικασία. Το άτομο διαθέτει περιορισμένη προσοχή, την οποία μπορεί να επιμερίσει σε ταυτόχρονες δραστηριότητες.

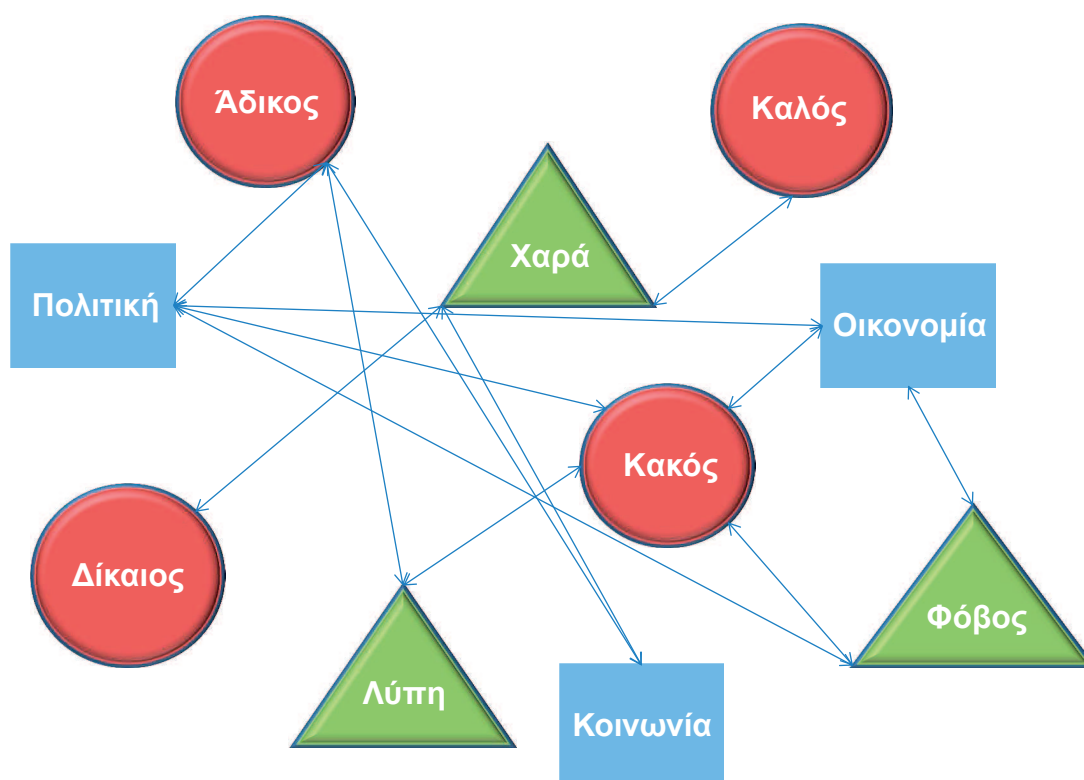
Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Chabris & Simons (2010:5-8) με το πείραμά τους ονομαζόμενο «Ο αόρατος γορίλλας». Οι δύο ψυχολόγοι δημιούργησαν μια ταινία μικρού μήκους, όπου δύο ομάδες, η μια με άσπρες μπλούζες και η άλλη με μαύρες, πετούσαν μπάλες του μπάσκετ. Οι συμμετέχοντες εθελοντές ρωτήθηκαν πόσες πάσες αντάλλαξε η άσπρη ομάδα. Έτσι, η προσοχή των συμμετεχόντων στράφηκε ολοκληρωτικά στην καταμέτρηση των πασών της άσπρης ομάδας. Στη μέση της ταινίας εμφανίζεται για εννέα δευτερόλεπτα ένας γορίλλας (ηθοποιός). Από τους χιλιάδες συμμετέχοντες, περίπου οι μισοί δεν παρατήρησαν τίποτα το ασυνήθιστο. Η εστιασμένη προσοχή τους στην καταμέτρηση των πασών της άσπρης ομάδας, δεν «άφησε χώρο» για άλλου είδους πληροφορία³. Επομένως, η εστίαση της προσοχής σε συγκεκριμένες πληροφορίες μεταβάλλει την απόδοση αιτιότητας, διότι μπορεί να υποτιμηθούν οι εξωτερικοί παράγοντες, να υπερτιμηθούν οι εσωτερικοί ή να ισχύσουν και τα δύο ταυτόχρονα, οδηγώντας σε γνωσιακά σφάλματα και μεροληψίες, στα οποία υποπίπτει κάποιος ασυναίσθητα. Επισημαίνεται ότι τα σφάλματα της διαισθητικής σκέψης δύσκολα αποτρέπονται, κυρίως επειδή το Σύστημα 1 δεν απενεργοποιείται κατά βούληση, επομένως δεν μπορούν να αποφευχθούν τα γνωσιακά σφάλματα και οι μεροληψίες, καθώς ενδέχεται το Σύστημα 2 να μην έχει καμία ένδειξη σφάλματος (Kahneman, 2014:51,52)

Πριν αποτυπωθούν αυτά τα γνωσιακά σφάλματα και οι μεροληψίες, η επόμενη ενότητα σκιαγραφεί την έννοια του γνωσιακού χάρτη, το ατομικό, δηλαδή, δίκτυο γνωσιακών διαδρομών, αποτελούμενο από συσχετίσεις και διασυνδέσεις μεταξύ όρων και εννοιών.

2.4. Γνωσιακός χάρτης (cognitive map)

Σύμφωνα με τους Cappella & Jamieson (1997:60, βλ. επίσης Brewer, Graf & Willnat, 2003:494), η γνώση απεικονίζεται ως ένα δίκτυο ενώσεων μεταξύ κόμβων (network of associations between nodes), με τις αντίστοιχες τους διασυνδέσεις. Οι κόμβοι αυτοί μπορεί να εμπεριέχουν γνώση για έννοιες (π.χ. πολιτική κατάσταση, οικονομική πολιτική,

3. Ένα διαφωτιστικό βίντεο και μια ταινία μικρού μήκους μπορούν να βρεθούν στον σύνδεσμο <https://www.youtube.com/watch?v=UtKt8YF7dgQ> (Ημ. ανάκτησης 01.09.2015)

Σχεδιάγραμμα 2: Απεικόνιση διασυνδέσεων κόμβων στον γνωσιακό χάρτη.

κοινωνική κατάσταση), νοήματα (ελευθερία, δικαιοσύνη, ισότητα), χαρακτηρισμούς (επιθετικός, εγωιστής, ευεργετικός, καλός, κακός, άδικος) αλλά και συναισθηματικές συνιστώσες (χαρά, λύπη, ενθουσιασμός). Όταν ενεργοποιείται κάποιος από τους κόμβους, αυτόματα ενεργοποιούνται και κάποιες από τις διασυνδέσεις του. Όσο πιο σημαντική ή περίπλοκη είναι η γνώση στον αρχικά ανακληθέντα κόμβο, τόσες μεγαλύτερες πιθανότητες υπάρχουν να ανακληθούν περισσότερες διασυνδέσεις, συμπαρασύροντας στην ενεργοποίηση και άλλους κόμβους με τις δικές τους διασυνδέσεις κ.ο.κ.

Στο σχεδιάγραμμα 2 απεικονίζονται οι σύνδεσμοι μεταξύ τριών εννοιών (στα μπλε τετράγωνα), τεσσάρων επιθετικών προσδιορισμών (στους κόκκινους κύκλους) και τριών συναισθημάτων (στα πράσινα τρίγωνα). Η συγκεκριμένη απεικόνιση αποτελεί μια απλουστευμένη καταγραφή των διασυνδέσεων, καθώς στην πραγματικότητα υπάρχει πληθώρα εννοιών, νοημάτων, προσδιορισμών και συναισθημάτων, γεγονός που καθιστά τη λεπτομερή τους καταγραφή στην παρούσα εργασία εκτός ερευνητικού πεδίου.

Έστω η περίπτωση, όπου η γνώση ενός ατόμου για την έννοια «πολιτική» διασυνδέεται με τους επιθετικούς προσδιορισμούς «κακός» και «άδικος», καθώς και με το συναίσθημα «φόβος». Εάν υπάρχει, παράλληλα, ισχυρή γνωσιακή σύνδεση μεταξύ των εννοιών «πολιτική» και «οικονομία», τότε πολύ πιθανό οι προσδιορισμοί «κακός» και «άδικος» καθώς και το συναίσθημα του «φόβου» –που είναι διασυνδεδεμένοι με την

«πολιτική»–, να διασυνδέονται εμμέσως ή απευθείας και με την έννοια «οικονομία». Εάν η σύνδεση μεταξύ των εννοιών, των προσδιορισμών και των συναισθημάτων είναι διαρκής, τότε παγιώνεται ως ερμηνευτικό σχήμα και η μεταστροφή ή μεταβολή καθίσταται πιο δύσκολη. Ανασύροντας, επομένως, το συναίσθημα «φόβος», αυτομάτως (λόγω ισχυρής διασύνδεσης) ανασύρονται και οι έννοιες «πολιτική», «οικονομία» αλλά και οι προσδιορισμοί «κακός» και «άδικος».

Σε δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, θα πρέπει να εξετασθούν οι επιμέρους θεματικές του εκάστοτε κόμβου, καθώς και οι διασυνδέσεις τους. Για παράδειγμα, ο κόμβος «πολιτική», εμπεριέχει γνώση για πιο εξειδικευμένες θεματικές, όπως, π.χ. «εξωτερική πολιτική», «κοινωνική πολιτική», οι οποίες να έχουν διασυνδέσεις με διαφορετικούς κόμβους, παράγοντας πιο πολύπλοκα ατομικά ερμηνευτικά σχήματα. Θα μπορούσε, δηλαδή, η έννοια «εξωτερική πολιτική» να διασυνδέεται με το «καλός» και με τη «χαρά», ενώ η κοινωνική πολιτική με το «κακός» και με τη «λύπη». Σε αυτή την περίπτωση η λειτουργία του πλαισίου, ως εξωτερικό ερέθισμα, θα μπορούσε είναι διττή: α) να μεταβάλλει (ή να εμπεδώσει) τις υπάρχουσες θεματικές διασυνδέσεις ή β) να μεταβάλλει (ή να εμπεδώσει) τις διασυνδέσεις των θεματικών εντός του ίδιου κόμβου, μεταβάλλοντας (ή εμπεδώνοντας) παράλληλα τις διασυνδέσεις ολόκληρου του κόμβου.

Σε τρίτο επίπεδο ανάλυσης, η κάθε θεματική αποτελείται από συγκεκριμένα σημεία, με τις δικές τους διασυνδέσεις τόσο μεταξύ άλλων σημείων, όσο και μεταξύ θεματικών εντός του κόμβου, ή με σημεία και θεματικές άλλων κόμβων. Για παράδειγμα, η θεματική «εξωτερική πολιτική» μπορεί να αποτελείται από τα σημεία «εξωτερική πολιτική της χώρας έναντι της ΕΕ», «εξωτερική πολιτική της χώρας έναντι άλλης συγκεκριμένης χώρας» κ.ο.κ. Αλλά ακόμα και αυτά τα σημεία μπορεί να εμπεριέχουν άλλα στοιχεία, όπως, για παράδειγμα «η εξωτερική πολιτική της χώρας έναντι της ΕΕ τα τελευταία 5 χρόνια». Η εμβάθυνση μπορεί να είναι αέναη και η λειτουργία των πλαισίων διαρκής. Η καταγραφή, όμως, όλων των γνωσιακών κόμβων και των επιμέρους διασυνδέσεων οδηγεί στην έννοια του γνωσιακού χάρτη (cognitive map), ο οποίος λειτουργεί όπως οι οδικοί χάρτες (Sternberg & Sternberg, 2012:310-315). Αναγνωρίζουν σημεία, μετρούν την απόσταση μεταξύ των σημείων, χαράσσουν κύριες και εναλλακτικές διαδρομές, ενώ παράλληλα οδηγούν σε χρονικές και τοπικές εκτιμήσεις.

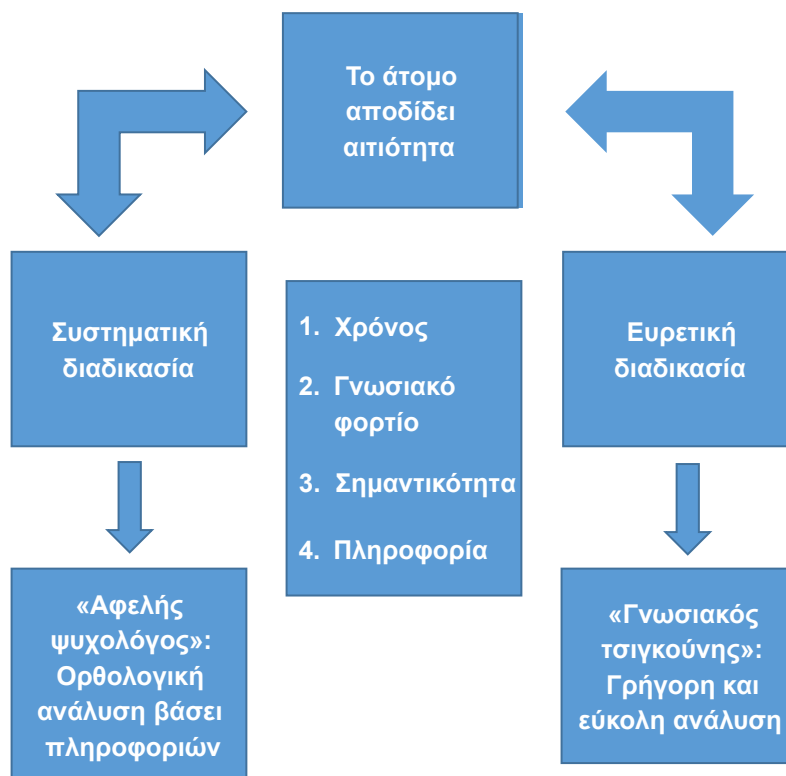
Υπό αυτή την έννοια το Σχεδιάγραμμα 2 μπορεί να χαρακτηριστεί ως αποτύπωση ενός τμήματος γνωσιακού χάρτη. Η ευρετική λειτουργία του γνωσιακού συστήματος μας επιτρέπει να βρούμε το στίγμα μας στον γνωσιακό μας χάρτη και να εκτιμήσουμε αποστάσεις, εναλλακτικές διαδρομές και προσεγγίσεις. Σύμφωνα με τη θεωρία της μεροληψίας της πρόσβασης (accessibility bias) (Iyengar, 1991:131· Σαμαράς, 2008:73) οι πληροφορίες, οι οποίες μπορούν να ανακληθούν πιο εύκολα από τη μνήμη –άρα η απόστασή τους στον γνωσιακό χάρτη είναι μικρή–, τείνουν να κυριαρχούν στη διαμόρφωση κρίσεων, απόψεων και αποφάσεων.

2.5. «Αφελής επιστήμονας» ή «γνωσιακός τσιγκούνης»;

Όπως έχει ήδη αναλυθεί, το άτομο κατά τη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας δύναται να χρησιμοποιήσει τους περίπλοκους συλλογισμούς της θεωρίας του Kelley ή των Jones & Davis, υπό συγκεκριμένες, όμως, προϋποθέσεις (ή συνθήκες;). Άλλες φορές το άτομο τείνει να καταφεύγει σε γρήγορες και εύκολες κρίσεις, μέσω των γνωσιακών συντομεύσεων και της αντιπροσωπευτικότητας ή της διαθεσιμότητας, βασιζόμενο στον υπερτονισμό που κατέχουν οι έννοιες στον γνωσιακό του χάρτη. Η ευρετική αυτή είναι σαφώς λιγότερο ακριβής σε σχέση με την ορθολογιστική σκέψη, αλλά χρησιμοποιείται πολύ πιο συχνά στην καθημερινή ζωή. Πότε συμπεριφέρεται, όμως, ένα άτομο ως «αφελής επιστήμονας» και πότε ως «γνωσιακός τσιγκούνης»; Είναι σταθερά και αμετάβλητα εσωτερικά χαρακτηριστικά ή επιλογή;

Σύμφωνα με τους Kruglanski κ.συν. (1996:339) τα άτομα είναι «ευέλικτοι κοινωνικοί στοχαστές», οι οποίοι επιλέγουν τη γνωσιακή τους στρατηγική βάσει α) των στόχων τους, β) των κινήτρων τους και γ) των αναγκών τους. Επομένως το άτομο δεν λειτουργεί αποκλειστικά ως «αφελής επιστήμονας» ή ως «γνωσιακός τσιγκούνης», αλλά το ίδιο επιλέγει τη στρατηγική της σκέψης του, βασιζόμενο σε συγκεκριμένους παράγοντες, οι οποίοι παρουσιάζονται στο Σχεδιάγραμμα 3.

Σχεδιάγραμμα 3: Το άτομο ως «αφελής επιστήμονας» και ως «γνωσιακός τσιγκούνης»

Ο πρώτος παράγοντας, που επηρεάζει τη στρατηγική της σκέψης, είναι ο χρόνος. Όπως έχει ήδη αναλυθεί, ελλείψει χρόνου το άτομο τείνει να ακολουθεί περισσότερο την ευρετική, γεγονός που καταδεικνύεται όταν πρέπει να ληφθεί μια απόφαση σε ελάχιστο χρόνο.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι το γνωσιακό φορτίο. Ενώ η συστηματική προσέγγιση του «αφελή επιστήμονα» απαιτεί ανάλυση και ισχυρή σκέψη, η ευρετική παρουσιάζεται ως μια εύκολη εναλλακτική, ως «διαισθητική σκέψη», η οποία δεν επιβαρύνει γνωσιακά τη διαδικασία.

Ο τρίτος παράγοντας αναφέρεται στη σημαντικότητα του υπό εξέταση ζητήματος. Όσο πιο σημαντικό είναι για το άτομο, τόσο περισσότερο τείνει να χρησιμοποιήσει το Σύστημα 2, τη συστηματική διαδικασία. Αντιθέτως, όταν ένα ζήτημα έχει μη σημαντική θέση στο γνωσιακό του σύστημα, τότε πολύ πιθανό να χρησιμοποιήσει την ευρετική.

Τέλος, σημαντικό παράγοντα αποτελεί η πληροφορία, διότι προκειμένου να ακολουθήσει το άτομο τη συστηματική, αναλυτική διαδικασία χρειάζεται όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες. Εάν δεν παρέχονται οι κατάλληλες πληροφορίες και η συστηματική διαδικασία είναι ανέφικτη, τότε το άτομο καταφεύγει στην ευρετική ώστε να καταλήξει σε μια κατά προσέγγιση εκτίμηση.

Έχοντας διερευνήσει τη διαδικασία απόδοσης αιτιών, ως εγγενή διαδικασία κατανόησης, ερμηνείας και πρόβλεψης του κοινωνικού περιβάλλοντος και την ευρετική, ως το σύνολο των νοητικών συντομεύσεων που ενεργοποιούνται κατά τη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας, στόχος του επόμενου κεφαλαίου αποτελεί η παρουσίαση των γνωσιακών μεροληψιών, ως σφάλμα στην απόδοση αιτιότητας αλλά και την ευρύτερη γνωσιακή διαδικασία.

Κεφάλαιο 3

Μεροληψίες κατά την απόδοση αιτιότητας

Παρά την έντονη επιστημονική, θεωρητική και πειραματική προσέγγιση της απόδοσης αιτιότητας, η καθημερινή πρακτική αναδεικνύει κάποιες δυσκολίες. Για παράδειγμα, το άτομο στην καθημερινότητά του δύσκολα προχωρεί στην εσκεμμένη αναλυτική προσέγγιση του Heider, ώστε να διαχωρίζει αυτόματα την εσωτερική από την εξωτερική αιτιότητα, πόσο μάλλον την αναλυτικότερη προσέγγιση του Kelley ή τις επαγωγικές αντιστοιχίες των Jones & Davis. Ο άνθρωπος είθισται να αποδίδει αιτιότητα, βασιζόμενος σε προαισθήματα και προσωπικές εδραιωμένες πεποιθήσεις, ή βασιζόμενος στην ευρετική, καθώς η διαρκής ανάλυση των δεδομένων απαιτεί χρόνο και κόπο, καθιστώντας δύσκολη την απόδοση αιτιότητας σε κάθε καθημερινή πράξη, με την οποία έρχεται αντιμέτωπος (Crisp & Turner, 2010:49). Η θεώρηση αυτή, ότι δηλαδή χρησιμοποιούνται κάποιες συντομεύσεις για να κριθεί ο κοινωνικός περίγυρος, οδήγησε στη διατύπωση «σφαλμάτων» (errors) ή «μεροληψιών» (biases)⁴.

Η πειραματική διερεύνηση αυτών των «σφαλμάτων» οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η εμφάνιση μεροληψιών δεν αποτελεί τυχαία ανάδυση, αλλά έχει μια συχνότητα, η οποία ενδεχομένως να παραπέμπει σε διαφορετικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς απόδοσης αιτιότητας. Οι βασικότερες καταγραφείσες μεροληψίες στην απόδοση αιτιότητας είναι (Ξενικού, 2008:417-426· Myers, 2013:66-68;100-103): το σφάλμα δρώντα/ παρατηρητή, το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης, η αυτοεξυπηρετική μεροληψία, η ομαδοεξυπηρετική μεροληψία και η ψευδαίσθηση της κοινωνικής ομοιότητας.

3.1. Μεροληψία δρώντα/παρατηρητή (actor/observer bias)

Βασικές έννοιες της μεροληψίας δρώντα/παρατηρητή αλλά και του θεμελιώδους σφάλματος απόδοσης αποτελούν οι έννοιες «αυτοαπόδοση» και «ετεροαπόδοση», οι οποίες

---

4. Κατά την Ξενικού (2008:417) προτιμάται ο όρος «μεροληψία» έναντι του όρου «σφάλμα», καθώς ο τελευταίος παραπέμπει σε περιγραφή αποκλίσεων από κανονιστικά μοντέλα, κάτι που δεν άπτεται στη θεωρία απόδοσης αιτιών, πλην αυτών των περιπτώσεων όπου έχει ήδη καθιερωθεί (π.χ. Θεμελιώδες Σφάλμα Απόδοσης).

εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο ερμηνείας με το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης, υπό την έννοια ότι και οι δύο λειτουργούν στο επίπεδο της αντίληψης. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη μεροληψία, υπάρχει διαφοροποίηση στην αντίληψη αιτιότητας μεταξύ του δρώντος και του εξωτερικού παρατηρητή (actor-observer bias) (Jones & Nisbett, 1971:79, 80). Έτσι, το άτομο τείνει να αποδίδει τη δική του συμπεριφορά σε εξωτερικά αίτια, ενώ παρατηρώντας τη συμπεριφορά των άλλων, σε εσωτερικά του δρώντος, δηλαδή σε προδιαθέσεις (Ξενικού, 2008:421· Baron & Branscombe, 2012:88).

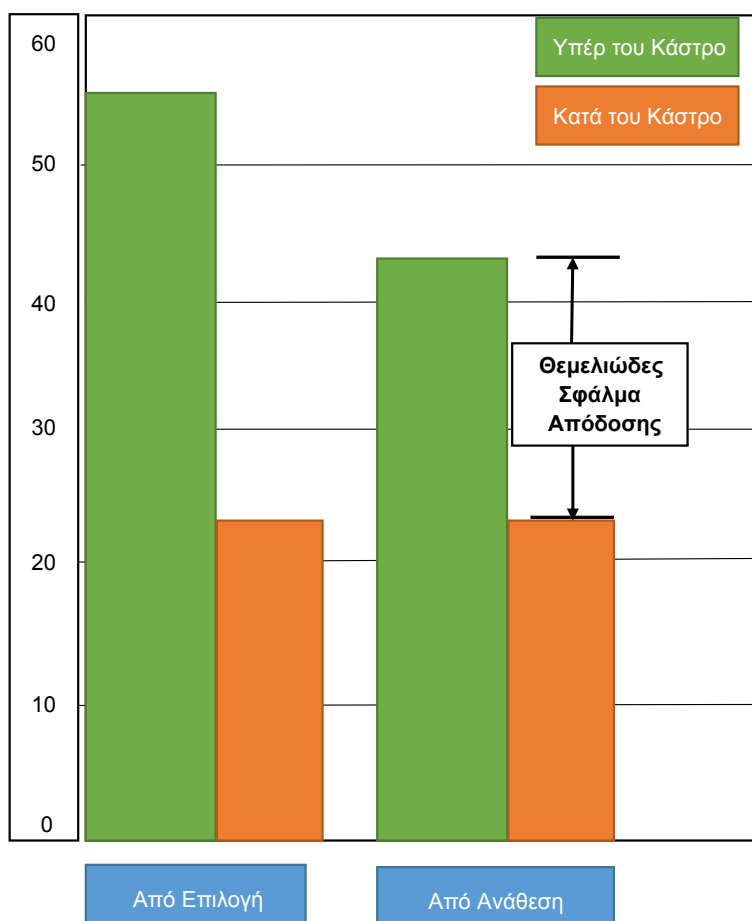
Σύμφωνα με τους Hogg & Vaughan (2010:50), ένας επιπρόσθετος παράγοντας εμφάνισης του φαινομένου αυτού είναι η ασυμμετρία της πληροφόρησης. Το άτομο γνωρίζει περισσότερα για τον εαυτό του και ως εκ τούτου γνωρίζει ότι η συμπεριφορά του επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες, καθώς θεωρεί ότι συμπεριφέρεται διαφορετικά ανά περίπτωση. Η παραδοχή αυτή δεν ισχύει για την απόδοση αιτιότητας σε συμπεριφορά άλλων, καθώς το άτομο τείνει να αποδώσει αιτιότητα σε εσωτερικούς παράγοντες των δρώντων, παραβλέποντας το γεγονός ότι και η παρατηρούμενη συμπεριφορά μπορεί να είναι η ίδια αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων. Αυτή η ασυμμετρία πληροφόρησης παρατηρείται ως παράγοντας διαφοροποίησης και στο έργο των Jones & Nisbett (1971:93), όπου θεωρείται ότι η τάση στην απόδοση αιτιότητας είναι αποτέλεσμα του διαφοροποιητικού υπερτονισμού της πληροφόρησης, που παρατίθεται τόσο στον δρώντα όσο και στον παρατηρητή. Για τον παρατηρητή το απεικονιζόμενο είναι η συμπεριφορά, ενώ για τον δρώντα τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τα οποία επηρεάζουν την κατάσταση.

Τέλος, θεωρείται ότι η οπτική της ίδιας συμπεριφοράς του ατόμου διαφέρει από την οπτική της προσωπικότητας των άλλων (Jones & Nisbett, 1971:93). Το άτομο τείνει να θεωρεί τη δική του προσωπικότητα ως ένα άθροισμα προσωπικών χαρακτηριστικών, αξιών, προτεραιοτήτων και στόχων. Ο δρων μπορεί συγχρόνως να θεωρεί τη δική του προσωπικότητα ως πιο ξεχωριστή σε σχέση με αυτό που πραγματικά είναι και τη συμπεριφορά του πιο κατάλληλη σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, σε σχέση με των άλλων (Jones & Nisbett, 1971:94). Έτσι, ως παρατηρητής αποδίδει αιτιότητα στα ατομικά χαρακτηριστικά του δράστη, ενώ ως δρων θεωρεί ότι οποιαδήποτε αρνητική μεταβολή και έκβαση μιας κατάστασης, προήλθε από εξωτερικούς παράγοντες.

Σύμφωνα δε με τον Kahneman (2014:39) όταν σκεφτόμαστε τον εαυτό μας, ενεργοποιείται το Σύστημα 2, ο συνειδητός, συλλογιστικός εαυτός που έχει πεπονηθεί, κάνει επιλογές και αποφασίζει για τις σκέψεις και τις πράξεις μας, ενώ η αργή και αναλυτική του λειτουργία μπορεί να συμπεριλάβει εξωτερικούς παράγοντες. Ακολουθώντας, όταν κρίνουμε ως παρατηρητές τη συμπεριφορά άλλων, ενεργοποιείται το Σύστημα 1, το οποίο έχει μάθει συνειρμούς μεταξύ ιδεών και προθέσεων και η ταχύτητα λειτουργίας του συχνά αποκλείει ή υποτιμά την επίδραση εξωτερικών παραγόντων σε μια παρατηρηθείσα συμπεριφορά.

3.2. Θεμελιώδες Σφάλμα Απόδοσης

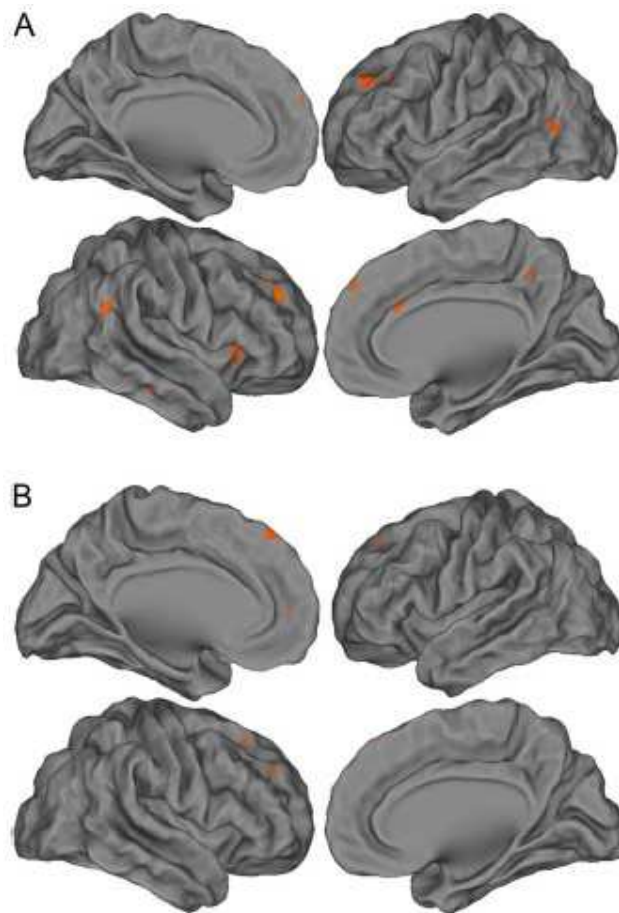
Σύμφωνα με τον Ross (1977:183) το «θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης» αναφέρεται στην τάση των ατόμων να υποτιμούν την επίδραση των εξωτερικών παραγόντων και, παράλληλα, να υπερεκτιμούν τον ρόλο των εσωτερικών κατά την ερμηνεία μιας συμπεριφοράς (επίσης Myers, 2010:349, Ξενικού, 2008:417). Μια εξήγηση της μεροληψίας αυτή αποτελεί η έννοια της «επιλεκτικής προσοχής» (Tal-Or & Parizman, 2007:332), σύμφωνα με την οποία οι παρατηρητές τείνουν να επικεντρώνονται στον δρώντα, ο οποίος είναι πιο εύκολα προσβάσιμος σε σχέση με το υπόβαθρο της παρατηρηθείσας ευρύτερης κατάστασης. Οι Tal-Or & Parizman (2007) διερεύνησαν την ύπαρξη του θεμελιώδους σφάλματος απόδοσης στα οπτικοακουστικά μέσα. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη τους έρευνα απέδειξαν ότι οι θεατές τείνουν να αποδίδουν τη συμπεριφορά ενός ηθοποιού σε ένα έργο στην ίδια την προσωπικότητα του ηθοποιού ως πρόσωπο, ενώ στη δεύτερη έρευνα υποστήριξαν ότι αυτή η τάση ενισχύεται από την ταύτιση των θεατών με την αφηγηματικότητα του έργου.

Γράφημα 1: Απεικόνιση θεμελιώδους σφάλματος απόδοσης

Ο πειραματικός σχεδιασμός των Jones & Harris (1967) αναδεικνύει την τάση των ατόμων να υπερεκτιμούν τον ρόλο των εσωτερικών χαρακτηριστικών κατά την παρατήρηση μιας συμπεριφοράς (Γράφημα 1). Ζητήθηκε από φοιτητές του πανεπιστημίου Duke να διαβάσουν ομιλίες, οι οποίες ήταν υπέρ ή κατά του Φιντέλ Κάστρο. Όταν οι ερευνητές ενημέρωσαν τους συμμετέχοντες ότι ο ομιλητής διάλεξε ο ίδιος ποια θέση θα πάρει (υπέρ ή κατά του Κάστρο), οι συμμετέχοντες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η θέση του ομιλητή αντανakλούσε τις ατομικές του πολιτικές πεποιθήσεις. Το γεγονός ότι οι ερευνητές ενημέρωσαν τους συμμετέχοντες ότι οι ίδιοι οι ερευνητές είχαν επιλέξει ποιοι ομιλητές θα ήταν υπέρ ή κατά του Κάστρο, δεν εμπόδισε τους φοιτητές να θεωρήσουν ότι, παρόλα αυτά, οι ομιλίες αντικατόπτριζαν τις ατομικές πολιτικές απόψεις του ομιλητή. Έτσι, παρά το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες φοιτητές είχαν ενημερωθεί, ότι η στάση των ομιλητών υπέρ ή κατά του Κάστρο δεν ήταν προσωπική τους επιλογή, επέλεξαν να αποδώσουν αιτιότητα στα εσωτερικά χαρακτηριστικά του ομιλούντα.

Οι Moran, Jolly & Mitchell (2014) ανέδειξαν την ύπαρξη του θεμελιώδους σφάλματος απόδοσης μέσω εγκεφαλικών νευροαπεικονίσεων (Εικόνα 3). Πιο συγκεκριμένα,

Εικόνα 3: Οι νευροαπεικονίσεις των Moran, Jolly & Mitchell (2014) όπως αποτυπώνουν την ενεργοποίηση συγκεκριμένων περιοχών του εγκεφάλου κατά την απόδοση.

παρουσίασαν στους συμμετέχοντες σαράντα οκτώ διαφορετικά σενάρια αναφορικά με τη συμπεριφορά ενός ατόμου, ζητώντας τους να αποδώσουν αιτιότητα σε εσωτερικά ή εξωτερικά αίτια. Οι απεικονίσεις των μαγνητικών τομογράφων έδειξαν ενεργοποίηση συγκεκριμένων περιοχών του εγκεφάλου, προτού ο συμμετέχων εκφέρει προφορικά την απόδοση αιτιότητας. Με αυτό τον τρόπο αποδεικνύεται ότι η αυθόρμητη απόδοση αιτιότητας υποκρύπτει την τάση του ατόμου για υπερτίμηση των εσωτερικών αιτιών σε σχέση με τις εξωτερικές, οδηγώντας στο θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης.

Σύμφωνα με τους Baumesister & Bushman (2011:138) υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις εξηγήσεις για την ύπαρξη του θεμελιώδους σφάλματος απόδοσης:

- α) Η συμπεριφορά είναι πιο αισθητή από τους εξωτερικούς παράγοντες. Η προσοχή ενεργοποιείται αμεσότερα όταν παρατηρείται μια συμπεριφορά και το γνωσιακό σύστημα επικεντρώνεται στη συμπεριφορά και όχι στο περιβάλλον.
- β) Οι άνθρωποι τείνουν να υποτιμούν τους εξωτερικούς παράγοντες, ακόμα και αν τους γνωρίζουν.
- γ) Οι άνθρωποι είναι «γνωσιακοί τσιγκούνηδες» καθώς προτιμούν τις γρήγορες και εύκολες απαντήσεις έναντι σκληρής και επίπονης σκέψης.
- δ) Η ίδια η γλώσσα είναι πιο πλούσια στην περιγραφή εσωτερικών προδιαθέσεων στην επεξήγηση της συμπεριφοράς (για παράδειγμα: έξυπνος, αστείος, κακός, μισαλλόδοξος, δημιουργικός, εσωστρεφής, λογικός, υπομονετικός), παρά στην περιγραφή των περιβαλλοντικών επιδράσεων (για παράδειγμα: ρόλος, κοινωνική θέση, περιστάσεις).

Ο Pettigrew (1979:464) ανέδειξε το «απόλυτο σφάλμα απόδοσης» (ultimate attribution error) σε επίπεδο ομάδων, βάσει του οποίου η αρνητική συμπεριφορά μιας έξω-ομάδας αποδίδεται στα εσωτερικά χαρακτηριστικά των μελών της, ενώ μια τυχούσα θετική της συμπεριφορά, σε εξωτερικά αίτια ή στις περιστάσεις. Η μεροληψία αυτή βασίζεται στις προκαταλήψεις και είναι πιθανότερο να εμφανιστεί όταν τα άτομα έχουν πλήρη επίγνωση της ταυτότητάς τους ως μέλη (membership) αλλά και της ταυτότητας των «άλλων». Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η έντασή της ποικίλει ανάλογα με την ιστορικότητα των συγκρούσεων ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες (Pettigrew, 1979:469). Το «απόλυτο σφάλμα απόδοσης» θα μπορούσε να συνδεθεί με την ομαδοεξυπηρετική μεροληψία και τον εθνοκεντρισμό (βλ. §3.4) ως εγγενές γνωσιακό σφάλμα το οποίο ενεργοποιεί τα ανωτέρω.

3.3. Αυτοεξυπηρετική Μεροληψία

Η αυτοεξυπηρετική μεροληψία (self-serving bias) περιγράφει την τάση του ατόμου να είναι ευνοϊκός έναντι του εαυτού του, αποδίδοντας την επιτυχία ενός εγχειρήματος σε ατομικά του προσόντα (εσωτερικά αίτια), ενώ την αποτυχία του σε περιβαλλοντικούς (εξωτερικούς) παράγοντες (Malle, 2004:125· Crisp, 2010:48· Coleman, 2011:345;347· Baron & Branscombe, 2012:89· Myers, 2013:61). Τέτοιου είδους μεροληψίες παρατηρούνται σε συμπεριφορές, όπως π.χ. μια κυβέρνηση αποδίδει την επιτυχία ενός πολιτικού προγράμματος στη στρατηγική χάραξη και τη σκληρή δουλειά της ίδιας της κυβέρνησης, ενώ την ενδεχόμενη αποτυχία του προγράμματος την αποδίδει στις ευρύτερες πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες.

Η αυτοεξυπηρετική μεροληψία συμπεριλαμβάνει δύο ακόμα μεροληψίες, την «αυτοεξυψωτική», η οποία αναφέρεται στην τάση του ατόμου να αποδίδει την επιτυχία σε εσωτερικά του χαρακτηριστικά, και την «αυτοπροστατευτική», η οποία αναφέρεται στην αρνητική τάση του ατόμου να αναλάβει ευθύνη για την αποτυχία (Ξενικού 2008:422· Coleman, 2011:351· Hogg & Vaughan, 2010:51). Μια ερμηνεία της εμφάνισης της αυτοεξυπηρετικής μεροληψίας μπορεί να είναι η προστασία της αυτοεικόνας, καθώς το άτομο προσπαθεί να τη συνδέσει με θετικά αποτελέσματα και να την απομακρύνει από τα αρνητικά (Myers, 2013:62, Ξενικού, 2008:423). Η συγκεκριμένη ερμηνεία, όμως, βρίσκει αντίλογο σε ορισμένες περιστάσεις, όπου τα άτομα πρόθυμα αναλαμβάνουν την ευθύνη για την αποτυχία ή ενδέχεται να αποδώσουν τα εύσημα για την επιτυχία σε συλλογική προσπάθεια (Ξενικού, 2008:423). Επιπροσθέτως, ο Myers (2013:62) αναφέρει ότι ενδέχεται να μεροληπτεί κάποιος παραβλέποντας την ίδια του τη μεροληψία, υπογραμμίζοντας ότι η μεροληψία δεν αποτελεί φαινόμενο το οποίο εκδηλώνεται αποκλειστικά ηθελημένα, αλλά συνήθως ελλοχεύει χωρίς συνειδητή προβολή. Παράλληλα, το άτομο είθισται να θεωρεί τις ατομικές του πεποιθήσεις αμερόληπτες, ενώ όλων των άλλων μεροληπτικές.

Η αυτοεξυπηρετική μεροληψία έχει παρατηρηθεί σε αρκετούς πειραματικούς σχεδιασμούς σε διάφορα πεδία, όπως στον εργασιακό χώρο, όπου παρατηρήθηκε υψηλή αυτοεξυπηρετική μεροληψία από υπαλλήλους (Imai, 1994) και στο γεγονός ότι τα ζευγάρια που χωρίζουν, συνήθως, κατηγορούν τον/την πρώην σύντροφο για τον χωρισμό αυτό (Gray&Silver, 1990). Επιπροσθέτως, ο Coleman (2011) ανέδειξε τη συσχέτιση αυτοεξυπηρετικής μεροληψίας και συναισθημάτων αποστροφής και ενοχής. Η έρευνά του απέδειξε ότι η δυναμική των συναισθημάτων επηρεάζει τη λήψη απόφασης για την ευθύνη στην επιτυχία ή στην αποτυχία του ίδιου του συμμετέχοντα (και κατ' επέκταση προβαίνει σε απόδοση αιτιότητας σε εσωτερικά χαρακτηριστικά) ή αν ευθύνονται οι συνθήκες για τα αποτελέσματα αυτά (προβαίνοντας σε απόδοση αιτιότητας σε εξωτερικά χαρακτηριστικά).

Μια ακόμη ερμηνεία είναι η επίδραση της λανθασμένης ομοφωνίας, κατά την οποία το άτομο τείνει να υπερεκτιμά το μέγεθος συμφωνίας των άλλων σε σχέση με τις προσωπικές του απόψεις (Myers, 2013:66,67). Μια έκφανση της αυτοεξυπηρετικής μεροληψίας είναι η «εγωκεντρική μεροληψία», σύμφωνα με την οποία, σε ένα κοινό έργο, ο καθένας αισθάνεται ότι έχει συνεισφέρει περισσότερο από τον άλλο. Η διαφορά αυτοεξυπηρετικής και εγωκεντρικής μεροληψίας έγκειται στο ότι η αυτοεξυπηρετική μεροληψία παρατηρείται όταν τείνουμε να αποδώσουμε αιτιότητα για την επιτυχία στις ατομικές μας προσπάθειες και να την αποφεύγουμε σε περίπτωση αποτυχίας, ενώ η εγωκεντρική παρατηρείται στην πεποίθηση ότι η συνεισφορά μας ήταν η μεγαλύτερη σε σχέση με τους άλλους συμμετέχοντες, ανεξαρτήτως επιτυχούς ή μη αποτελέσματος (Ξενικού, 2008:425).

Εκτός των μεροληψιών, που εντοπίζονται και αναφέρονται στην ατομική εξήγηση και απόδοση, παρατηρούνται μεροληψίες, οι οποίες αφορούν ευρύτερα κοινωνικά σύνολα.

3.4. Ομαδοεξυπηρετική Μεροληψία

Η τάση του ατόμου να ανήκει σε μια ομάδα δεν διαφαίνεται μόνο από την ιστορική του πορεία, την εξέλιξη και ζύμωσή του μέσω συλλογικών οντοτήτων, αλλά και από τις αρνητικές συνέπειες, που αναδύονται όταν το άτομο βιώσει την απόρριψη και τον παραγκωνισμό από τις κοινωνικές ομάδες⁵. Με τον όρο «κοινωνική ομάδα» εννοείται η ύπαρξη «δύο ή περισσότερων ατόμων, τα οποία μοιράζονται την ίδια αίσθηση της κοινωνικής τους ταυτότητας και αντιλαμβάνονται εαυτούς ως μέλη της ίδιας κοινωνικής κατηγορίας» (Turner, 1982:15). Μέσω αυτής της διαδικασίας δημιουργείται η έννοια της «κοινωνικής ταυτότητας», η οποία ορίζεται ως «η γνώση του ατόμου ότι ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, καθώς και η συναισθηματική και αξιακή σπουδαιότητα που προσδίδει το άτομο στην ένταξή του» (Tajfel & Billie, 1972:31). Ως εκ τούτου, η ένταξη σε μια κοινωνική ομάδα δεν έχει μόνο λειτουργικό χαρακτήρα, αλλά συμπεριλαμβάνονται συναισθηματικές, αξιακές και γνωσιακές συνιστώσες. Τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται κοινές βασικές πεποιθήσεις και αξίες, οι οποίες ενδεχομένως να έρχονται, μέσω της κοινωνικής σύγκρισης, σε σύγκρουση με τις βασικές πεποιθήσεις και αξίες άλλων κοινωνικών ομάδων.

Η τάση να αξιολογούνται θετικά όλες τις στερεοτυπικές ιδιότητες της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ένα άτομο (έσω-ομάδα) και αρνητικά οι ιδιότητες των ατόμων ή ομάδων που δεν ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα (έξω-ομάδα) ονομάζεται «εθνοκε-

---

5. Για εκτενέστερες αναφορές και μελέτες στην ψυχολογία του ατόμου (άγχος, αρνητισμός, κατάθλιψη), οι οποίες εμφανίζονται εξαιτίας της απόρριψής του από κοινωνικές ομάδες βλ. Abrams, Hogg & Marques (2005:90-92)

ντρισμός» (Teo & Febbaro, 2003:676· Hammond & Axelrod, 2006:926· Σαμαράς 2007:3· Ξενικού, 2008:423· Myers, 2010:320).

Ο όρος «εθνοκεντρισμός» χρησιμοποιήθηκε από τον Sumner (1906:15) ως «το τεχνικό όνομα αυτής της οπτικής, όπου η ομάδα στην οποία ανήκει κάποιος αποτελεί το κέντρο των πάντων και όλοι οι άλλοι κατηγοριοποιούνται και αξιολογούνται βάσει αυτής της πεποιθήσης». Σύμφωνα με τον ίδιο, δημιουργούνται δύο ομάδες, η «έσω-ομάδα» και η «έξω-ομάδα» (Sumner, 1906:13)⁶. Τα μέλη της έσω-ομάδας απολαμβάνουν συναισθήματα συντροφικότητας και ειρήνης μεταξύ τους, ενώ η στάση τους έναντι της έξω-ομάδας χαρακτηρίζεται από εχθρότητα (Sumner, 1906:14). Επιπροσθέτως, τα μέλη μιας ομάδας, κινούμενα υπό εθνοκεντρικά χαρακτηριστικά, τείνουν να μοιράζονται τα ίδια ή συγκλίνοντα ερμηνευτικά πλαίσια, μέσω της έσω-ομαδικής ιδεολογίας (Hoog & Vaughan, 2010:87). Κατανοούν, ερμηνεύουν και αποδίδουν, δηλαδή, αιτιότητα μέσω κοινών ή συγκλινόντων διανοητικών διαδικασιών νοηματοδότησης. Η ευθυγράμμιση των ερμηνευτικών αυτών πλαισίων αποτελεί παράγωγο της ζύμωσης της κυρίαρχης ιδεολογίας της ομάδας, με αυτή του ατόμου. Ως παράγωγο της ζύμωσης αυτής δημιουργείται ένα ενιαίο ερμηνευτικό πλαίσιο⁷, το οποίο χρησιμοποιείται όχι μόνο στην απόδοση αιτιότητας στη συμπεριφορά και τη στάση οιασδήποτε έξω-ομάδας ή ατόμου, που δεν ανήκει στην έσω-ομάδα αλλά και στη δημιουργία ενιαίων «κοινωνικών αναπαραστάσεων»⁸, δηλαδή την κατασκευή συλλογικών επεξηγήσεων αναφορικά με περίπλοκα ή και άγνωστα κοινωνικά φαινόμενα και τη μεταμόρφωσή τους σε απλουστευμένη μορφή (Hogg & Vaughan, 2010:55).

Με την ένταξή του σε μια κοινωνική ομάδα, το άτομο αποδίδει αιτίες όχι μόνο σε διαπροσωπικό επίπεδο αλλά και σε διομαδικό. Στην περίπτωση αυτή, το άτομο, ως παρατηρητής, δεν αποδίδει αιτιότητα μόνο στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του δράντος, αλλά και στα χαρακτηριστικά που διέπουν την έξω-ομάδα, στην οποία ανήκει ο δρών. Επομένως, η υπαγωγή ενός ατόμου σε μια ομάδα, αποτελεί βασικό παράγοντα ενεργοποίησης της εθνοκεντρικής απόδοσης, ως γνωσιακή διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, με την ένταξή του σε μια κοινωνική ομάδα, ενεργοποιούνται μια σειρά από προσδοκίες, ερμηνευτικά σχήματα και στερεότυπα. Όταν το άτομο καλείται να ερμηνεύσει μια συμπεριφορά, η οποία είναι σύμφωνη με το στερεότυπο, τότε η αιτιότητα αποδίδεται στις προδιαθέσεις του δράντος, οι οποίες προκύπτουν από τα χαρακτηριστικά της ομάδας στην οποία ανήκει (Ξενικού, 2008:437). Σε περίπτωση όμως, που η συμπεριφορά του

6. Επιπροσθέτως, ο Sumner χρησιμοποιεί και τις έννοιες «we-group» και «others-group» για τις έννοιες «in-group» (έσω-ομάδα) και «others-group» (έξω-ομάδα).

7. Για περαιτέρω ανάλυση του όρου «ερμηνευτικό σχήμα», βλ. ενδεικτικά: Bateson (1972:188-189)· Entman, 1993:52· Samaras, 2002:71-77· Τάκας, 2015:36-48)

8. Περαιτέρω επεξηγήσεις για την έννοια «κοινωνικές αναπαραστάσεις» βλ. Moscovisi, (1988).

δρώντος δεν είναι σύμφωνη με τα στερεότυπα, τότε η απόδοση αιτιότητας πραγματοποιείται με μεγαλύτερη προσοχή και επιλέγονται περισσότερο οι εξωτερικοί παράγοντες (Ξενικού, 2008:437· Hogg & Vaughan, 2010:54).

Μια επιπλέον προσέγγιση αποτελεί η έννοια της «κοινωνικής ταυτότητας», σύμφωνα με την οποία τα άτομα ορίζουν τον εαυτό τους σε σχέση με την κοινωνική ομάδα που ανήκουν (Hogg & Abrams, 1998:2). Παράλληλα, επιζητούν μια θετική κοινωνική ταυτότητα, μέσω της σύγκρισης της κοινωνικής τους ομάδας, με άλλες. Στην προσπάθειά του το άτομο να προστατεύσει τόσο την ατομική όσο και την κοινωνική του ταυτότητα, ενδέχεται να αποδώσει αιτίες από μεροληψία με δύο τρόπους: είτε αποδίδοντας θετικές συμπεριφορές της έσω-ομάδας και αρνητικές συμπεριφορές της έξω-ομάδας σε σταθερά εσωτερικά χαρακτηριστικά της ομάδας, είτε αποδίδοντας αρνητικές συμπεριφορές της έσω-ομάδας και θετικές συμπεριφορές της έξω-ομάδας σε ασταθή, εξωτερικά χαρακτηριστικά (Ξενικού, 2008:437). Με αυτό τον τρόπο η θετική συμπεριφορά της έσω-ομάδας αποδίδεται στα σταθερά θετικά της χαρακτηριστικά και κατά συνέπεια στα σταθερά θετικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, άρα και της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου. Σε αντίθετη περίπτωση, εμφάνισης δηλαδή αρνητικής συμπεριφοράς της έσω-ομάδας, η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου προστατεύεται από την απόδοση αιτιότητας σε τυχαίους, εξωτερικούς και μεταβλητούς παράγοντες.

Σημαντική, όμως, παράμετρος παραμένει το ερώτημα κατά πόσο ευθυγραμμίζονται οι γνωσιακές δομές του ατόμου με την κυρίαρχη ιδεολογία της κοινωνικής ομάδας που ανήκει. Σύμφωνα με τους Hogg & Abrams (1998:123-125) όσο πιο ανίσχυρες είναι οι ατομικές γνωσιακές δομές, τόσο πιο πιθανή είναι η εμφάνιση του φαινομένου της «από-εξατομίκευσης» (de-individuation), η απώλεια δηλαδή της ατομικής προσέγγισης, οδηγώντας έτσι στη «συλλογική συμπεριφορά», όπου το άτομο ευθυγραμμίζεται πλήρως με την συμπεριφορά και τη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας με την έσω-ομάδα.

3.5. Ψευδαίσθηση Κοινωνικής Ομοιότητας

Η μεροληψία της ψευδαίσθησης της κοινωνικής ομοιότητας βασίζεται στη λανθασμένη πεποίθηση του ατόμου να θεωρεί τις απόψεις του ως «τυπικές», θεωρεί δηλαδή ότι οι θέσεις του θα λάβουν υψηλή ομοφωνία από το κοινωνικό περιβάλλον. Βασίζεται, δηλαδή, στην έννοια της «ομοφωνίας» του Kelley, μια από τις τρεις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται κατά την απόδοση αιτιότητας.

Σύμφωνα με την Ξενικού (2008:424) υπάρχουν τρεις πιθανές ερμηνείες εμφάνισης της συγκεκριμένης μεροληψίας (επίσης Hogg & Vaughan, 2010:50): Πρώτον, η κοινή βάση των συναναστροφών του ατόμου, δεύτερον, η διατήρηση της αυτοεκτίμησης και

τρίτον, η εξέχουσα θέση των πεποιθήσεων στο γνωσιακό μας σύστημα.

Η **κοινή βάση** των συναναστροφών του ατόμου βασίζεται στην πεποίθηση ότι το άτομο επιλέγει να κοινωνικοποιείται με άτομα, τα οποία έχουν όμοιο ιδεολογικό υπόβαθρο με το δικό του, κοινές αξίες, πεποιθήσεις και προσεγγίσεις. Επομένως, όταν το άτομο καλείται να διερευνήσει την αποδοχή των πεποιθήσεών του, χρησιμοποιεί λανθασμένα το δείγμα αυτό ως αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού.

Η έννοια **της διατήρησης της αυτοεκτίμησης** αναφέρεται στην αντίληψη ότι όσο περισσότερος κόσμος συμφωνεί με τις πεποιθήσεις ενός ατόμου, τόσο το άτομο αυτό τείνει να θεωρεί τις πεποιθήσεις του τυπικές, και ως εκ τούτου, ορθές.

Τέλος, η **εξέχουσα θέση των πεποιθήσεων του ατόμου στο γνωσιακό του σύστημα**, αναφέρεται στο γεγονός ότι οι παγιωμένες θέσεις και αντιλήψεις του ατόμου διαθέτουν μια ισχυρότερη παρουσία στο γνωσιακό του σύστημα.

Η εστίαση του ατόμου στις προσωπικές του αντιλήψεις το ωθεί στην πεποίθηση ότι και η κοινωνική του ομήγυρη μοιράζεται τις ίδιες αντιλήψεις με αυτό, άρα οι αντιλήψεις του είναι «τυπικές», οδηγώντας στην ψευδαίσθηση της κοινωνικής ομοιότητας.

Η ψευδαίσθηση κοινωνικής ομοιότητας διερευνήθηκε από τους Ross, Greene & House (1976), όπου μέσω τεσσάρων μελετών σκιαγραφήθηκε η τάση των ατόμων να θεωρούν τις απόψεις τους «τυπικές». Και οι τέσσερις μελέτες επιβεβαίωσαν αυτή την υπόθεση (Ross, Greene & House, 1976:284) καθώς τα άτομα τα οποία επέλεξαν μια συγκεκριμένη θέση στις μελέτες αυτές θεώρησαν την επιλογή τους ως «τυπική», ενώ την αντίθετη ως «σχετικά απίθανη».

Επίλογος/Συζήτηση

Η θεωρία απόδοσης αιτιότητας και οι εγγενείς, προς τη διαδικασία αυτή, μεροληψίες αποτελούν ένα άρτιο θεωρητικό υπόβαθρο για ερευνητική διεπιστημονική δράση. Για παράδειγμα, κατά την ανάλυση της κοινοβουλευτικής συζήτησης περί του Μνημονίου II (Τάκας, 2015:109-113) παρουσιάστηκαν αρκετές περιπτώσεις ομαδο-εξυπηρετικής και ατομο-εξυπηρετικής μεροληψίας, κυρίως ως απάντηση στις αποδόσεις αιτιότητας αλλά και ως διαφύλαξη των πολιτικών θέσεων του εκάστοτε κόμματος. Γενικότερα, φάνηκε μια διάθεση «περιχαράκωσης» των πολιτικών κομμάτων, τα μεν της συγκυβέρνησης σ' ένα πλαίσιο αναγκαιότητας ψήφισης του Μνημονίου II, τα δε κόμματα της αντιπολίτευσης στο πλαίσιο αποστασιοποίησης από το Μνημόνιο II και διατήρησης του αντιπολιτευτικού λόγου.

Η κωδικοποίηση σε τρία επίπεδα της απόδοσης αιτιότητας αναφορικά με τους εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες σχετικά με: πρώτον, την ίδια την έδρα, δεύτερον την έδρα σε σχέση με τον ομιλητή και τρίτον, την έδρα σε σχέση με τη χώρα, εξάγει ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Η αιτιότητα φαίνεται αφενός να επικεντρώνεται σε εξωτερικούς προς τον εκάστοτε ομιλούντα παράγοντες και αφετέρου σε εσωτερικούς ως προς την χώρα. Υπό αυτή την προσέγγιση οι πολιτικοί δρώντες λαμβάνουν τη θέση του παρατηρητή, θεωρώντας εαυτούς αμέτοχους στη δημιουργία της δυσμενούς κατάστασης της χώρας. Δίδεται η εντύπωση μιας προσπάθειας αποστασιοποίησης από το παρελθόν. Παράλληλα τα προβλήματα της χώρας θεωρούνται δεδομένα, εξωτερικά δοσμένα και αμετάβλητα, τα οποία οι πολιτικοί δρώντες καλούνται να διαχειριστούν στο παρόν, αγνοώντας ή παραβλέποντας τη συμμετοχή τους στη δημιουργία των δυσμενών αυτών καταστάσεων.

Επιπροσθέτως, η κοινοβουλευτική συζήτηση φαίνεται να επικεντρώθηκε, αναφορικά με την απόδοση αιτιότητας, στα ενδοκρατικά προβλήματα και στα οικονομικά καθώς και σε κοινωνικά ζητήματα λόγω του Μνημονίου II. Και στις δύο έδρες κυριάρχησε το πλαίσιο του «προβλήματος», ενώ η ρητορική των πολιτικών κομμάτων εμφάνισε με συντριπτική πλειοψηφία εκφάνσεις επίθεσης.

Παράλληλα, η διασύνδεση του Μνημονίου II με τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα στην Ελλάδα υπογραμμίζει τη διαδικασία εσωτερικοποίησης του Μνημονίου II σε σχέση με τη χώρα και αιτιολογεί την ξεχωριστή κωδικοποίησή του.

Τέλος, η τότε κυβέρνηση και το Μνημόνιο II φαίνονται οι κύριες έδρες απόδοσης αιτιότητας. Η μεν κυβέρνηση, κυρίως επειδή τα κόμματα της συγκυβέρνησης μονοπώλησαν το κυβερνητικό αξίωμα από τη Μεταπολίτευση –και επομένως θεωρούνται υπεύθυνα για

την κατάσταση της χώρας, η δε επιβολή του Μνημονίου II, κυρίως λόγω των επίπονων οικονομικών και κοινωνικών μέτρων που προβλέπονταν σε αυτό.

Στόχος της παρούσας δημοσίευσης ήταν η επισκόπηση της θεωρίας απόδοσης αιτιότητας, καθώς και οι εγγενείς μεροληψίες, οι λειτουργίες τους και οι τρόποι ενεργοποίησής τους.

Παράλληλα, αποτυπώθηκαν ερευνητικές προσεγγίσεις τόσο στο πεδίο της απόδοσης αιτιότητας, όσο και στην έννοια της ευρετικής και των μεροληψιών. Η εργαλειοποίηση της θεωρίας της απόδοσης αιτιότητας θα μπορούσε να οδηγήσει στη διερεύνηση της κατηγορίας και της απολογίας, για τον τρόπο που αμφότερα τα ρητορικά αυτά φαινόμενα κινητοποιούν και κινητοποιούνται από τις αποδόσεις αιτιότητας.

Τέλος, η διερεύνηση μεροληψιών στον πολιτικό, δημοσιογραφικό και στον ευρύτερο δημόσιο διάλογο οδηγούν όχι μόνο στην ανάδειξή τους και την κατανόηση της απρόθετης επικοινωνίας, αλλά και στην αποφυγή τους κατά την εκφορά ατομικών πεποιθήσεων.

Λεξικό ορολογίας

Αιτιώδη σχήματα: Ο τρόπος, με τον οποίο το άτομο συσχετίζει πιθανά αίτια με ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Άνθρωπος «γνωσιακός τσιγκούνης»: Το άτομο, κατά την απόδοση αιτιότητας, αρνείται να δαπανήσει γνωσιακούς πόρους και χρησιμοποιεί γνωσιακές συντομεύσεις ώστε να δαπανήσει λιγότερο χρόνο και κόπο.

Άνθρωπος «δικαστής»: Το άτομο, κατά τη διαδικασία απόδοσης αιτιότητας, κρίνει πόσο μια συμπεριφορά είναι καλή ή κακή, σωστή ή λάθος, ηθική ή ανήθικη.

Αντίληψη: Οι αρχές που ενώνουν τη σύνθεση του ερεθίσματος (συμπεριφοράς) που παρουσιάζεται στον παρατηρητή, με την κατανόηση της ίδιας της σύνθεσης.

Αντιπροσωπευτικότητα: Χρησιμοποιείται στην ευρετική περιγράφοντας τη γνωσιακή διαδρομή βάσει «τυπικότητας» της ατομικής κατηγορικής νοητικής αναπαράστασης.

Απόδοση αιτιότητας σε εσωτερικά χαρακτηριστικά: Η αιτιότητα αποδίδεται σε εσωτερικά χαρακτηριστικά του φέροντα τη συμπεριφορά ή του υπαίτιου για μια κατάσταση.

Απόδοση αιτιότητας σε εξωτερικά χαρακτηριστικά: Η αιτιότητα αποδίδεται σε περιβαλλοντικά, συνήθως ευμετάβλητα και τυχαία αίτια.

Απόδοση αιτιότητας σε ασταθή χαρακτηριστικά: Η αιτιότητα αποδίδεται σε χαρακτηριστικά τα οποία ενδέχεται να μεταβληθούν.

Απόδοση αιτιότητας σε σταθερά χαρακτηριστικά: Η αιτιότητα αποδίδεται σε σταθερά, αμετάβλητα χαρακτηριστικά.

Απόλυτο σφάλμα απόδοσης: Η αρνητική συμπεριφορά μιας έξω-ομάδας αποδίδεται στα εσωτερικά χαρακτηριστικά των μελών της, ενώ μια τυχούσα θετική της συμπεριφορά, σε εξωτερικά αίτια ή στις περιστάσεις.

Αρχή της οικονομίας της ερμηνείας: Όταν παρουσιάζονται ταυτόχρονα δύο ερμηνείες για ένα γεγονός, επιλέγεται εκείνη που είναι λιγότερο περίπλοκη.

Αρχή της εμπέδωσης: Αναφέρεται στη διαδικασία ενσωμάτωσης του περιβάλλοντος σε ένα ερέθισμα. Με αυτό τον τρόπο, η νοηματοδότηση του ερεθίσματος παράγεται συχνά ως το αποτέλεσμα της ευρύτερης ζύμωσης με το περιβάλλον.

Αυτοεξυπηρετική μεροληψία: Η τάση του ατόμου να είναι ευνοϊκός προς τον εαυτό του, αποδίδοντας την επιτυχία ενός εγχειρήματος σε ατομικά του προσόντα (εσωτερικά αίτια), ενώ την αποτυχία του σε περιβαλλοντικούς (εξωτερικούς) παράγοντες.

Αυτοεξυψωτική μεροληψία: Η τάση του ατόμου να αποδίδει την επιτυχία σε εσωτερικά του χαρακτηριστικά.

Αυτοπροστατευτική μεροληψία: Η αρνητική τάση του ατόμου να αναλάβει ευθύνη για την αποτυχία.

Αφελής ψυχολόγος/επιστήμονας: Η διαδικασία ερμηνείας του μη επιστήμονα ψυχολόγου των συμπεριφορών των άλλων, μέσω λογικών και έγκυρων γνωσιακών διαδρομών.

Γνωσιακός χάρτης: Η γνώση απεικονιζόμενη ως δίκτυο ενώσεων μεταξύ κόμβων.

Διαθεσιμότητα: Χρησιμοποιείται στην ευρετική περιγράφοντας τον γνωσιακό κανόνα, βάσει του οποίου η κρίση του ατόμου εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα της πληροφορίας στη γνωσιακή του δομή.

Δυνατότητα ελέγχου: Εντάσσεται στη θεωρία απόδοσης αιτιότητας και ερευνά εάν το αίτιο για την επιτυχία ή την αποτυχία βρίσκεται στον έλεγχο του δράντος ή στον έλεγχο κάποιου άλλου ατόμου.

Έδρα αιτιότητας: Σε ποιόν (ή τι) αποδίδεται αιτιότητα.

Εθνοκεντρισμός: Η τάση να αξιολογούνται θετικά όλες τις στερεοτυπικές ιδιότητες της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ένα άτομο (έσω-ομάδα) και αρνητικά οι ιδιότητες των ατόμων ή ομάδων που δεν ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα (έξω-ομάδα).

Ευρετική: Γνωσιακές συντομεύσεις προς διευκόλυνση της λήψης αποφάσεων αλλά και επεξήγησης του κοινωνικού περιγύρου (κατά τον Kahneman: Διαισθητική σκέψη, Σύστημα 1).

Θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης: Η τάση των ατόμων να υποτιμούν την επίδραση των εξωτερικών παραγόντων και παράλληλα να υπερεκτιμούν τον ρόλο των εσωτερικών κατά την ερμηνεία μιας συμπεριφοράς.

Θεωρία των επαγωγικών αντιστοιχιών: Όταν τα άτομα προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα αίτια μιας συμπεριφοράς, τείνουν να βγάζουν συμπεράσματα για την προσωπικότητα του δράντος.

Κοινωνική επιθυμητότητα: Εννοείται ότι όταν η συμπεριφορά του δράντος είναι σύμφωνη με τον αναμενόμενο κοινωνικό του ρόλο, τότε ο παρατηρητής δεν λαμβάνει πληροφορίες, που θα τον βοηθήσουν στην κατασκευή της αιτιότητας.

Μεροληψία δρώντα/παρατηρητή: Το άτομο τείνει να αποδίδει τη δική του συμπεριφορά σε εξωτερικά αίτια, ενώ παρατηρώντας τη συμπεριφορά των άλλων, σε εσωτερικά του δράντος, δηλαδή σε προδιαθέσεις.

Μη κοινά αιτιατά: Εάν όλες οι εναλλακτικές, κατά την ερμηνεία μιας συμπεριφοράς, φέρουν κάποια χαρακτηριστικά ως κοινά, τότε αυτά δεν χρησιμοποιούνται κατά την απόδοση, η οποία, αντιθέτως, επικεντρώνεται στα διαφοροποιητικά στοιχεία των επιλογών.

Μοντέλο της Συνδιακύμανσης: Η παρουσία ή απουσία των παραγόντων: α) ομοφωνία, β) συνέπεια και γ) διακριτότητα έχει επίπτωση στο αν η αιτιότητα θα αποδοθεί σε εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες.

Ομαδοεξυπηρετική μεροληψία: Η τάση του ατόμου να είναι ευνοϊκό προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει.

Σταθερότητα: Εντάσσεται στη θεωρία απόδοσης αιτιότητας και αφορά κατά πόσο ένα αίτιο εμφανίζεται σταθερά και σχετικά αμετάβλητο στον χρόνο, ή είναι ασταθές και μεταβλητό.

Σύστημα 1: Η γνωσιακή δομή, η οποία χαρακτηρίζεται από αυτοματισμό, υποσυνείδητη λειτουργία και διαρκή ενεργοποίηση (βλ. επίσης Ευρετική).

Σύστημα 2: Η γνωσιακή δομή είναι υπεύθυνη για τις νοητικές δραστηριότητες, για πολύπλοκους υπολογισμούς και συλλογισμούς καθώς και για την εστίαση της προσοχής σε επίπονες νοητικές διαδικασίες.

Σχήμα των πολλαπλών αναγκαίων αιτιών: Απαιτεί την παρουσία και ταυτόχρονη επίδραση κάποιων αιτιών, τα οποία είναι καθοριστικά για την αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς.

Σχήμα των πολλαπλών ικανών αιτιών: Ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα της παρουσίας πολλαπλών αιτιών, καθένα, όμως, εκ των οποίων είναι από μόνο του σε θέση να προκαλέσει το αποτέλεσμα.

Ψευδαίσθηση κοινωνικής ομοιότητας: Είναι η λανθασμένη πεποίθηση του ατόμου να θεωρεί τις απόψεις του ως «τυπικές», να πιστεύει, δηλαδή, ότι οι θέσεις του θα λάβουν υψηλή ομοφωνία από το κοινωνικό περιβάλλον.

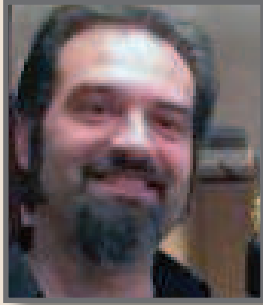

Βιβλιογραφία

- Arceneaux, K. (2003). The Conditional Impact of Blame Attribution on the Relationship Between Economic Adversity and Turnout. *Political Research Quarterly*, 56(1): 67-75.
- Baron, R.R. & Branscombe, N.R. (2012). *Social Psychology* (13thed.) New Jersey: Pearson.
- Bateson (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. London: Jason Aronson Inc.
- Baumeister, R.F. & Bushman, B.J. (2011). *Social Psychology and Human Nature*. Belmont: Wadsworth.
- Bower-Bir, J. & D'Amico, N. (2012). Heuristics and Sophistication in the Voting Booth. *American Political Science Association Annual Conference. New Orleans, USA, August 30th – September 2nd*. Διαθέσιμο στο <http://ssrn.com/abstract=2105191>. Ημ. Ανάκτησης: 14.01.2015.
- Brewer, P.R., Graf, J. & Willnat, L. (2003). Priming or Framing. Media Influence on Attitudes toward Foreign Countries. *The International Journal for Communication Studies*, 65(6): 493-508.
- Cappela, J.N. & Jamieson K.H. (1997). *Spiral of Cynicism. The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press.
- Chabris, C. & Simons, D. (2010). *The Invisible Gorilla and Other Ways our Intuitions Deceive Us*. New York: Crown
- Coleman, M.D. (2011). Emotion and the Self-Serving Bias. *Current Psychology*, 30: 345-354.
- Crisp, R.J. & Turner, R.N. (2010): *Essential Social Psychology* (2nd ed.). Los Angeles: Sage.
- Fiske, S.T., & Taylor, S.E. (1991). *Social Cognition* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Gray, J. D., & Silver, R. C. (1990). Opposite sides of the same coin: former spouses' divergent perspectives in coping with their divorce. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59: 1180–1191.
- Hammond, R. A., & Axelrod, R. (2006). The evolution of ethnocentrism. *Journal of Conflict Resolution*, 50(6): 926-936.
- Heider, F & Simmel, M. (1944). An Experimental Study of Apparent Behavior. *The American Journal of Psychology*, 57(2): 243-259.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. USA: Wiley & Sons Inc.
- Hogg, M.A. & Abrams, D. (1998). *Social Identifications. A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. New York: Routledge.
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (2010). *Essentials of Social Psychology*. Harlow: Pearson Education Limited.

- Imai, Y. (1994). Effects of Influencing Attempts on the Perceptions of Powerholders and the Powerless. *Journal of Social Behavior and Personality*, 9: 445–468.
- Jones, E.E. & Davis, K.E. (1965). From Acts to Dispositions. The Attribution Process in Person Perception. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2: 219-266.
- Jones, E. E., & Harris, V. A. (1967). The Attribution of Attitudes. *Journal of experimental social psychology*, 3(1), 1-24.
- Jones, E. E., & Nisbett, R. E. (1971). *The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior*. Morristown, NJ: General Learning Press.
- Kahneman, D. (2014). *Σκέψη, Αργή και Γρήγορη*. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Kelley, H. H. (1973). The Processes of Causal Attribution. *American Psychologist*, 28(2): 107-128.
- Kelley, H.H. & Michela, J.L. (1980). Attribution Theory and Research. *Annual Review Psychology*, 31(1): 457-501.
- Kruglanski, A. W., Shah, J. Y., Fishbach, A., Friedman, R., Chun, W. Y., & Sleeth-Keppler, D. (2002). A theory of goal systems. *Advances in experimental social psychology*, 34: 331-378.
- Lichtenstein, S., Slovic, P., Fischhoff, B., Layman, M., & Combs, B. (1978). Judged frequency of lethal events. *Journal of experimental psychology: Human learning and memory*, 4(6): 551.
- Malle, B.F. (2004). *How the Mind Explains Behavior*. Cambridge: MIT.
- Moran, J. M., Jolly, E., & Mitchell, J. P. (2014). Spontaneous Mentalizing Predicts the Fundamental Attribution Error. *Journal of cognitive neuroscience*, 26(3): 569-576.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European journal of social psychology*, 18(3):211-250.
- Myers, D.G, (2010). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Ξενικού Α. (2008). Η Κοινωνική Απόδοση, 397-426, στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ.), Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία, Τόμος Β΄: Η Παράδοση, Αθήνα: Πεδίο.
- Passer, M.W. & Smith R.E. (2009). *Psychology. The Science of Mind and Behavior* (4thed.). New York: McGraw-Hill
- Pettigrew, T. F. (1979). The Ultimate Attribution Error: Extending Allport's Cognitive Analysis of Prejudice. *Personality and social psychology bulletin*, 5(4):461-476.
- Samaras, A.N.,(2002), Frames and Framing in International Relations, *Defensor Pacis*, 11:71-96.
- Σαμαράς, Α.Ν. (2007). Εθνοκεντρισμός και Ευρωκεντρισμός στις Αναπαραστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ζητήματα Πολιτικής Επικοινωνίας», στο Σ. Παπαθανασόπουλος (Επιμ.), *Ανάεκτα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων, 234-269.

- Σαμαράς, Α.Ν. (2008). *Τηλεοπτική Πολιτική Διαφήμιση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Schwartz, A. (2008), Covariation-Based Causal Attributions During Organizational Crises: Suggestions for Extending Situational Crises Communication Theory, *International Journal of Strategic Communication*, 2(1): 31-53.
- Stanovich, K.E. & West R.F. (2000). Individual Differences in Reasoning: Implications for the Rationality Debate? *Behavioral and Brain Sciences*, 23: 645-726.
- Sternberg, R.J. & Sternberg, K. (2012). *Cognitive Psychology*. California: Wadsworth.
- Sumner, W.G. (1906/1940). *Folkways*. Boston: Ginn and Company.
- Τάκας, Ε. (2015). *Απόδοση Αιτιότητας, Στρατηγική Πλαισίωση, Επεισοδιακή και Θεματική Πλαισίωση στον Κοινοβουλευτικό Λόγο σχετικά με το Μνημόνιο II*. (Μεταπτυχιακή διατριβή). Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος. Διαθέσιμο στο: <https://independent.academia.edu/ManosTakas/Papers>
- Tajfel, H., & Billic, M. (1974). Familiarity and Categorization in Intergroup Behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 10(2), 159-170.
- Tal-Or, N., & Papirman, Y. (2007). The Fundamental Attribution Error in Attributing Fictional Figures' Characteristics to the Actors. *Media Psychology*, 9(2): 331-345.
- Teo, T., & Febraro, A. R. (2003). Ethnocentrism as a Form of Intuition in Psychology. *Theory & Psychology*, 13(5): 673-694.
- Takas, E. & Samaras, A.N. (2015, June). *The Rhetoric of blame for the Greek Financial Crisis in Parliamentary Discussions*. Paper presented at the international conference "Narratives of Crisis: Myths and Realities", Thessaloniki, Greece. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/13387675/Takas_E_and_Samaras_A.N._2015_-_The_rhetoric_of_blame_for_the_Greek_financial_crisis_in_Parliamentary_Discussions.Paper_presented_to_the_international_conference_Narratives_of_Crisis_Myths_and_Realities_.Thessaloniki_24-26_June_
- Turner, J.C. (1982). Towards a Cognitive Redefinition of the Social Group, σελ. 15-36, στο H. Tajfel, (Επιμ.) *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability. *Cognitive psychology*, 5(2): 207-232.
- Weiner, B. (1986). *An Attributional Theory of Motivation and Emotion*. New York: Springer.
- Weiner, B. (2004). Social Motivation and Moral Emotions, 5-24 στο M.J. Martinko (Επιμ.) *Attribution theory in the organizational sciences: Theoretical and empirical contributions*, Florida: Information Age Publishing Inc.

Ο **Εμμανουήλ (Μάνος) Τάκας** σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες στο Johann Wolfgang Goethe Universitaet στη Φρανκφούρτη, Γερμανία. Από εκεί έλαβε, πέραν του τίτλου σπουδών, τον πρώτο του μεταπτυχιακό τίτλο από το Τμήμα *Συγκριτικής Πολιτικής και Διεθνών Σχέσεων*.

Ο δεύτερος μεταπτυχιακός του τίτλος πραγματοποιήθηκε στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, στο Τμήμα *Επικοινωνία και νέα Δημοσιογραφία*, με έμφαση στην επικοινωνία και ιδιαίτερα την πολιτική επικοινωνία.

Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συμπεριλαμβάνουν την απόδοση αιτιότητας και τις εγγενείς μεροληψίες, τη θεωρία των ερμηνευτικών σχημάτων, τη χρήση μεταφορών στον πολιτικό λόγο και τη συγκρότηση της έννοιας «ταυτότητα».

Συμμετέχει ενεργά στον ερευνητικό πυλώνα του Advanced Media Institute, με το οποίο έχει παρουσιάσει έρευνες σε διεθνή και εθνικά συνέδρια.

Παράλληλα εργάζεται ως καθηγητής σε ιδιωτικό Κολέγιο των Αθηνών όπου διδάσκει σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές μαθήματα σε συναφή επιστημονικά πεδία την τελευταία δεκαετία.

Ιστοσελίδα Academia: <https://independent.academia.edu/ManosTakas>
{Emmanouil (Manos) Takas}

Ηλεκτρονική επικοινωνία: manostakas@gmail.com